

İkinci Meşrutiyet Düşüncesinin Cumhuriyet'e Tesirleri

Taner ASLAN*

Özet: Çalışmamız, Cumhuriyet'in yalnızca Cumhuriyet'le başlamadığını, Cumhuriyet İnkılaplarının Cumhuriyet Dönemi ile sınırlı olmadığını, devrimlerin bir tek kişiye atfedilmemesini, bu inkılapların bir geçmişinin, bir arka planının varlığını ortaya koyan analitik bir incelemidir. Cumhuriyet'in bütün banîleri, aksiyon ve fikir adamlarıyla birlikte birçoğu Osmanlı'nın resmî okullarından yetişmiş olan kişilerdir. Dolayısıyla Cumhuriyeti kuran kadrolar Osmanlı'nın son dönem yetiştirdiği aksiyoner insan kaynağıdır. Osmanlıdan cumhuriyete intikal eden şeyler arasında kişi kurum devamlılığının yanı sıra bu kişi ve kurumlarla aktarılan fikri yapının çok önemli bir yeri vardır. İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde ortaya çıkmış olan fikri hareketler, Cumhuriyetin felsefi temellerini oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: İkinci Meşrutiyet, Cumhuriyet, Batıcılık, Modernleşme.

The Idea of the Second Constitutional System of Government's Inheritance to the Republic

Abstract: Our study is an analytical research presenting that the republican regime did not start with only the republic, that the revolutions of republic are not limited with the republican period, that the renovations should not be attributed to just one person, and that these revolutions have a past and background. All of the founders of the republic are the people who were educated up along with the men of axiom and intellectuals in entirety the Ottoman Empire's official schools. Therefore, the staff who founded the republic is the shareholder human source that the Ottoman Empire brought up during the last period. In addition to the continuity of persons and institution, the intellectual structure transferred by means of these persons and institutions has a significant position among the things transferred from the Ottoman Empire to the republic. The intellectual movements emerged during the period of second constitutional system of government formed the philosophical bases of the republic.

Keywords: The second constitutional system of government, Republic, Westernization, Modernization.

GİRİŞ

Türk siyasi ve fikir hayatının en mühim dönemlerinden biri olan II. Meşrutiyet, “açık olan bir değişime uyabilecek fennî bir yönetim biçimini tesisten ibaret” (Hanioğlu, 1981: 607) bir sorunsal ortaya koyan ve Şûrâ-yı Ümmet Gazetesi'nin “Hükümet-i meşruta ve ıslahât-ı umûmiye taraftarları” (“Kısm-ı Edebî”, Şûrâ-yı

* Dr., Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Ümmet, S. 35, 24 Ağustos 1903: 3) şeklinde isimlendirdiği İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir ürünüdür. II. Meşrutiyet, Osmanlıların "Ahrâr-ı Osmaniyye" (Okandan, 1968: 234) dedikleri İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne'de 1 Mayıs 1889 tarihinde gizli olarak, meşrutî bir idare ile padişahın mutlak yetkilerinin sınırlandırılması, azınlıklara da kanun önünde eşit haklar tanınması (Kocabaş, 1991: 31) maksadıyla ilan edilmiştir (Rıza Tahsin, 1328/II: 113.; Ünver, 1965: 23-24). Diğer bir ifadeyle II. Meşrutiyet, "Vatanın içinde bulunan mahallîği takdîr ile tahlisi için ahkâm-ı şer'îye ve kanûniyenin bir an evvel istihâl-i mer'iyetine çalışsan, mütehasıs, fedakâr bülâned-i amel, yirmi otuz yaşındaki Osmanlılar daha doğrusu genç gönüllü, genç fikirli umûm Osmanlılar" (Osmanlı, S. 31, 1 Mart 1899: 6) olarak ifade edilen İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından "bu vatan nasıl kurtulur" sorusuna bir cevap bulmak amacıyla ilan edilmiştir. Meşrutiyet'in ilanının temelinde 'istibdâd' a karşı duyulan hoşnutsuzluk ile Batıya karşı duyulan hayranlık yatmaktadır (Celal Nuri, 1916/II, 51-54).

Cemiyet, maksadını, fikirlerini ve faaliyetlerini basın yayın yoluyla duyurmaktaydı. Cemiyetin yayın organlarından Osmanlı Gazetesi'nin ilk sayısında "Makam-ı Akdes-i Cenab-ı Hilafetpenahiye" başlığıyla II. Abdülhamit'e sunulan bir arızada, İmparatorluğun idari, iktisadi ve siyasi durumu belirtilerek, acilen ıslahatın yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur (Osmanlı, S.1, 1 Kanun-ı Evvel 1897: 1). Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mezkur durumların düzeltilmesi için yapılmasına inandıkları ıslahatlar ise en iyi biçimde -hürriyetin ilan edilerek- meşrutî bir sistem içerisinde yapılabilirdi. Onlar bütün gayelerini hürriyetin tesis edilip, "istibdad" idaresinin ortadan kaldırılması üzerine inşa etmişlerdir. Cemiyet, Osmanlı toplumunu bilinçlendirmek ve asrın gerektirdiği ıslahatları hükümetin yapması hususunda uyarmayı da görev olarak addetmiştir (Osmanlı, S.1, 1 Kanun-ı Evvel 1897: 2).

Meşrutî bir idarenin tesis edilmesi için Balkanlarda özellikle genç subaylar hareketlilik içindeydiler. Bu arada onların düşüncesini fiiliyata geçirecek bir hadise vuku bulmuştur. Hürriyet taraftarları bu hadiseyi çok iyi değerlendirmişlerdir. Meydana gelen hadise şuydu; 9-10 Haziran 1908'de Finlandiya Körfezi'ndeki Revval limanında Çar II. Nikola ve kral Edward'ın, 'Hasta Adam' olarak nitelendirdiği Osmanlı Devleti'nin mirasını paylaşmak üzere tertipleedikleri Revval Buluşması'dır. Uzun bir süre Rusların Ortadoğu siyasetine karşı bir siyaset takip eden İngiltere, bu görüşmede bu siyasetinden vazgeçtiğini bildiriyordu. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Avrupa da ki topraklarında Türk hakimiyetine son verilmesi manasına gelmekteydi (Ramsaur, 1972: 153). Revval'de Türk Milleti'nin hükümlerlik haklarını hiçe sayan maddelerinin kabul edilmesi, genç Türk subaylarını harekete geçirmiştir. Zira, Onlar bu görüşme neticesinde alınan kararları Türk Milleti'ne hakaret saymışlardır (Tunaya, 1989/I: 23). "Kıyam-ı umumi" için Revval ateşleyici bir

tetik olmuştur. Gelişmeler üzerine, 3 Temmuz günü Meşrutiyet'i ilan ettirmek maksadı ile hürriyet bayrağını açarak 20 Haziran 1324/3 Temmuz 1908 Cuma günü Kolağası Resneli Niyazi Bey, dağa çıkmak ve açıkça mücadele etme kararını almıştır (Uzunçarşılı, Ocak 1956/20: 108). Resneli Niyazi, Cemiyet'ten izin alarak tabur sandığını ve depoyu açıp bir miktar para ve silah alarak, beraberinde 200 asker ve 200 sivil ile birlikte ve bol miktarda mühimmat ile hürriyet için dağa çıkmıştır (Uzunçarşılı, Ocak 1956/20: 108). Niyazi Bey'i bu harekete yönelten hadise yukarıda zikredildiği gibi 9 Haziran 1908'de toplanan Revval görüşmelerinin kamuoyundaki yankılarıdır (Bayur, 1991: 443). Cemiyet, Resneli Niyazi'nin bu hareketini sahiplenerek Cemiyet'e mal etmiştir. Resneli Niyazi'nin başlattığı bu kıyam hareketi, İttihatçı bütün subayları harekete geçirerek hürriyet taraftarlarının özlediği Meşrutiyet'i doğurmuştur.

23 Temmuz 1908'de padişaha bir telgraf çekilmiştir. Telgrafta, Kanun-ı Esasi'nin derhal yürürlüğe konulması ve meclisin açılması talep edilmiştir. Bu istekler yerine getirilmediği takdirde, daha kötü hadiselerin yaşanacağı da bildirilmiştir. İlk defa Manastır'da “istibdad” döneminin sona erdiği, Meşrutiyet'in başladığı duyurulmuştur (Karal, 1995/VIII). Aynı gün 21 pare top atılarak, Manastır'da İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Meşrutiyet ilan edilmiştir. Yine o gün, İttihat ve Terakki, Rumeli'nin birçok merkezinde Meşrutiyet'i törenlerle ilan etmiş ve durum bir telgraf yağmuru halinde Yıldız Sarayı'na duyurulmuş (Uzunçarşılı, Ocak 1956/20: 150 vd.) ve Hükümetin de buna uyması istenmiştir. 9 Temmuz (23 Temmuz) günü İttihat ve Terakki Cemiyeti, Manastır Merkezi doğrudan doğruya Abdülhamit'in şahsına bir telgraf çekmiştir, Telgrafta; “Vilayet içindeki mülkî ve askerî memurlar, zabıtlar, her dine mensup vatandaşlar yemin etmişlerdir ki; hemen millet meclisinin açılmasına müsaade edilmediği takdirde beklenmedik hareketler olacağını kararlaştırmışlardır” şeklinde bir ifade yer almıştır (Yöntem, 1962/II: 259). Abdülhamit, baskılara boyun eğmek zorunda kalmış ve 23/24 Temmuz 1908 gecesini Meşrutiyet ilan edilmiş ve bütün vilayetlere de duyurulmuştur (Eşref Kuşçubaşı, 1997: 13.; Danişmend, 1955: 361). 24 Temmuz'da da Meşrutiyet'in ilan edildiği gazetelerde yayınlanmıştır (Akşin, 1980: 77). Böylece Türk siyasi ve yenileşme tarihinde yeni bir döneme girilmiştir.

Meşrutiyet'in ilanını Manastır'da Harp Okulu Ders Nazırı Erkân-ı Harb Binbaşı Yanyalı Vehip Bey, 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) günü, Hürriyet Meydanı'nda toplanan halka yaptığı konuşmada hürriyeti; “Adalet, müsavat, hürriyet, uhuvvet meslek-i esasımızdır... Padişah ile millet arasına çekilen kafesi kıracağız. Bizi insan gibi yaşatacak usûl u meşrua meşverettir ki, bu isteklerimizin cümlesini temin eyleyen Kanun-ı Esasidir...” (Ahmet Refik, 1324-1326: 84-86) cümleleriyle müjdeliyordu.

24 Temmuz 1908 sabahı İstanbul'da gazeteler, Meclis-i Mebûsân'ı yeniden toplantıya davet eden 'Tebligât-ı Resmîyye' (Ahmet Refik, 1324-1326: 86.; İkdâm, S. 5087, 11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908: 1.; Sabah, S. 6783, 11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908: 1)'yi yayınlayarak Meşrutiyet'in resmen ilan edildiğini duyurmuştur. Meşrutiyet'in ilanı büyük bir coşkuyla bayram havasında kutlandı (Kutay, 1964: 215). Pinon René Revue des Deux Mondes Gazetesi 1 Eylül 1908'de neşrettiği 'La Turquie Nouvelle' başlıklı yazısında, Meşrutiyet'in ilanı ile uzun süren, sessizce aynı umutları taşıyanların hep birlikte hürriyete kavuşmanın coşkun sevincini yaşadıklarından bahsetmiştir (Imbert, 1981: 122-123). Hazırlanan irade Selanik'e ulaştığında, 101 pare top atılarak Meşrutiyet'in yeniden ilanının sevinci tüm Rumeli'ye yayılmıştır (Düstur, Tertib-i Sani, 1329/I: 1.; Uzunçarşılı, Ocak 1956/20: 148.; Ahmad, 1984: 31). Böylece, 19 yıllık bir mücadeleden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti adeta kansız bir darbe ile ülkeyi yeniden meşruti sisteme kavuşturarak amacına ulaşmış, Osmanlı Devleti için yeni bir dönemi başlatmıştır. Meşrutiyet'in ilanı ülkede büyük bir sevinç yaşatmış (Hasan Amca, 1958: 10 vd.; Okandan, 1968: 19), görülmemiş bir coşkuyla karşılık bulmuştur. Müslüman ve Müslüman olmayan halk, sokak ortasında birbirine sarılarak, öpüşerek kardeş olduklarını göstermişler, Makedonya çeteleri şehre inerek düzene sadık kalacaklarını açıklamışlardır (Bayur, 1991/II: 65.; Yöntem, 1962/II: 259). Hürriyet sarhoşluğu içinde Türkler, Ermeniler, Rumlar ve Museviler "yaşasın hürriyet, yaşasın müsavvat, yaşasın adalet, bağırarak evvelce susanların sükut evvelce bağırınların" diye slogan atmışlardır (Eyicil, 1989: 43).

Meşrutiyet'in ilanı üzerine Selanik'te sokaklar üç gün üç gece imparatorluğun bayraklarını taşıyan ve kendilerine şehir orkestralarının eşlik ettiği göstericilerle dolup taşmıştır. Kısa bir süre için de olsa Makedonya'daki olaylar yatışmıştır (Yöntem, 1962/II: 259). Bir İstanbul gazetesi olan "Musavver Muhît" vaziyeti şöyle tasvir ediyordu; "Öyle bir iştirak ki haftalarca, aylarca, geceli gündüzlü evler, dükkanlar, sokaklar, pencereler, damlar insanlarla, bayraklarla, hürriyet ve millî renkli kokartlarla, şurutlarla doldu, boşaldı." (Süleyman Numan, "İnkılâbımız", Musavver Muhit, C. 1, S. 9, Kanun-i Evvel 1324: 140).

Uzun zamandır özlemi çekilen hürriyet gelmişti gelmesine ancak; halk bunun ne manaya geldiğini tam anlamıyla bilmiyordu (Ahmad, 1984: 35). Hürriyet sarhoşluğu içinde halk, İstanbul sokaklarına dökülerek pervasızca hareketlerde bulunuyordu. Hürriyeti her şeyin mubah olduğu şeklinde anlıyorlardı. Bu anlayışla eski rejim ve onun memurlarından öç almaya başlamışlardı. Halkı kontrol altına almak güçleşmişti (Hasan Amca, 1958: 10 vd.; Okandan, 1968: 252 vd.). Padişahın isteği üzerine Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin Padişah adına Meşrutiyet'i koruyacağına dair Kuran'a el basarak yemin etmesi, (28 Temmuz 1908) halkın yatıştırılmasında etkili olmuştur (Cemaleddin Efendi, 1336: 6).

Mektepli zabitlerin bir hareketi olan Meşrutiyet, yukarıda ifade edildiği gibi Müslim Gayrimüslim bütün ahali tarafından sevinçle karşılanmıştır. O dönemi yaşayanlardan biri olan Namık Ekrem, “Osmanlı Ordusuna 10 Temmuz Hatırası” adlı hatıratında Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle duyduğu sevinci idle getirmiştir; “10 Temmuz, bizim için bir İyd-ı sa'd-ı efrûzdur. Nasıl olmasın ki: Cihânın her tarafında akûs-ı tesirâtı işitilen enînlerin, zulm ü ihânet sadâlarının dem-i sükûnu, hatime-i intifâsı bu güne mütesâdiftir. 10 Temmuz, bütün Osmanlılar için bir yevm-i behiştî bürûzdur. Nasıl olmasın ki: Nısf-ı asra yakın bir zamandır, efrâdı, pelenk-i istibdâdın kanlı pençelerinde ezilen, felâket zindânlarında çürüyen, coşkun denizlerin mazlûm, bî-aman dalgaları arasında boğulan koca bir millet niçin bu işkencelerden, bu müthiş mahkûmiyetlerden, cehennemî ölümlerden bu gün kurtuldu, 10 Temmuz, bütün bir cihân-ı medeniyet için bir sabahü'l-hayr-ı feyrûzedir. Nasıl olmasın ki; garp ufuklarında doğan mihr-i marifet, bâlâ-yı feza da yükseldikçe; şarkta ona mukdbil, yeislerden, giryelerden, âh-ı tahassürlerden toplanmış bir zulmet-i mücessese etrafa yayılıyor, garbın envâr-ı feyzine, debdebe-i iltimâ'na, ârâyış-ı asayişine adeta bir zıll-ı muhill inhisâf teşkil etmek tehlikeleri baş gösteriyordu. İşte lehül-hamd, bu gün, bir ra'd ve berk asumanı parladı, o cürm-i siyah-ı melali devirdi, o mezâliminde zılâmı yırttı, dağıttı.....” (Namık Ekrem, 1327: 7-8).

Meşrutiyet'in ilanının büyük bir gün olduğu da ifade edilmiştir (Ahmet Ziya, 1327: 1-47). Bu durumu Türkçe ve Fransızca Meşrutiyet Gazetesi Müdür-i Siyasîsi Birinci Ferik-i Müstafî Şerif Paşa şu şekilde değerlendirmiştir; “10 Temmuz büyük bir gündü... Bütün feyziyle tecelli eyledi; o zamanki tezahürât-ı mesûde göz önüne getirilirse hayat-ı millîyemizde o günün, harikulâde bir tesîr-i füsûnkâr icrâ eylediği teslîm edilmek icâp eder. Asırlardan beri süregelen müz'ic, muhrîb bir idaresizliğin, hükûmetsizliğin müthiş bir akibet-i faciasını temsil eden idare-i sabıka, başta sultan-ı zalîmi olmak üzere halk-ı Osmanîye senelerce süren kesîf bir devr-i esâret, tahammülsüz ve cehennem* Bir hayat-ı kahr u eza yaşattı. Hiç umulmayan bir zamanda Rumeli'de inkişâf eyleyen 'bir muzaharât-ı askerîye' sayesinde gayr-i millete, umûmîyetle millete hakk-ı tabiîsi olan Kanun-ı Esasi, alınmak istenildiği için verildi... Halk arasında seye'at-ı istibdâddan olarak bir dirliksizlik, âdem-i muaşeret, anasır beyninde ise mahûf bir münâferet vardı. 10 Temmuz, o büyük gün bütün bu çirkin, izmihlâllkâr kin ve ağrazı adeta-sildi, süpürdü.” (Müsta'fi Şerif, 1911: 4).

II. Meşrutiyet'i ilan edenler hürriyet perisi gibi görülür; “Devr-i menfûr-ı istibdâdın dest-i tazyîkinde ezildiğimiz esnâlarda düşündüğümüzü hatırladığımızı istediğimiz gibi söyleyip yazamazdık. Lâkin bi-inayetullah Resne dağlarından peri-i hürriyet gibi meydan-ı zuhûra çıkan Niyâzîler, Enverler, Atıflar, Salimler gibi kahramanlarla şanlı ordumuz sayesinde ağzımıza vurulan o dehhâş kilidi çektik kopardık zalimlerin sima-yı mülevvesine attık.

Esâretten halâs olduk” (Fatma Teryal, 1325/I: 2). Herkesin Meşrutiyet'e hizmet etmeleri ve Meşrutiyet'i ilan edenlere yardımda bulunulması istenir (Ali Mehmet Amir, 1911: 1-80). Meşrutiyet'in ilanı ile her şeyin bitmiş olmadığı ve Meşrutiyet'in muhafazası için bir meclisin şart olduğu ve meclisin teşkil edilmesi ile Meşrutiyet'in o zaman manasını bulacağından bahsedilir (Mansûrizâde Said, 1329).

Dahiliye Nezareti'nden Müsta'fi Mehmet Memduh Paşa, Kanun-ı Esasi'nin ilanı ile ilgili olarak şunları söyler; “Devlet-i Osmâniyye istibdâd ile payidar olamayacağından taklîb-i idare elzem idiğine çoktan kâniydim. Zaman şu emniye-i mes'udeyi suhûletle ihsân eyledi. İnkılâbımız âvânında azim-i şükre şayandır ki Avrupa devletlerinin takallübâtı ezmânında olduğu gibi çok çok kanlar dökülmedi. Hanümanlar yıkılmadı. Buna en başlı sebeplerden biri de iftihâr-ı bişmâr ile söylerim zâbita-i manevîyye tabîr-i essahla hüsn-i itikâd millet-i İslâmîyedir.” (Mehmet Memduh Paşa, 1915: 12).

Meşrutiyet ilan edilmişti edilmesine, ancak Cemiyet, Meşrutiyet'in halk arasında layıkıyla anlaşılması düşünülüyordu. Bu nedenle İttihat Terakki, Meşrutiyet'in halka anlatılması ve halkın bilgilendirilmesi için birçok kişiyi Meşrutiyet'i halka anlatmakla görevlendirmiştir. Meşrutiyet'i halka anlatmakla görevlendirilenlerden Mehmet Yuşa bu hususu şu şekilde belirtmektedir; “Vicdanımın muktezâsı vatan uğrunda hürriyet taraftarı olduğumu bildiklerinden dolayı birincilik şerefine nail oldum. Bazı bazı bâ-emr resmî kazanın mülhakatına çıkararak her şahsın anlayacağı bir lisân-ı münasib ile nutuklar îrâd ederek Meşrutiyet'in meziyetini öğretmeye memur edildim.” (Mehmet Yuşa, 1325: 9).

Halk özgürlüğü bütün yasakların kalkması şeklinde anlamaktaydı (Price, 1969: 92). Vatandaşların devlete karşı olan ödevlerini yerine getirip getirmeyeceği de tartışma konusu edilmekteydi. Vapura para vermeden binmeyi özgürlük gereği olarak görenler vardı (Ahmad, 1986: 35-37).

İlk defa grevlerde Meşrutiyet'in ilanı sonrasında başlamıştır. Memurlar ve işçiler Kanun-ı Esasi adına ücretlerinin arttırılmasını istemekteydiler Anadolu Demiryolları Kumpanyası memur ve işçileri beş günlük bir grev yaptılar, ardından tramvay işçileri ve gazete basımevleri işçileri de greve başladılar (Mantran, 1995: 200-240).

Ayrıca Meşrutiyet'in ilanının ilk günlerinde Meşrutiyet kutlamaları ve Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamı anlaşılmadığından birçok usulsüzlükle karşılaşmıştır. Bu tür karışıklıklar yaşanırken Osmanlı devlet idaresi nasıl işleyecekti* İdare kim ya da kimler tarafından yönetilecekti* Bu en mühim

sorun olarak durmaktaydı. İttihatçılar, Meşrutiyet'i ilan etmişler ve Kanun-ı Esasi'yi tekrar yürürlüğe koymuşlar, ancak devletin işleyişini eski devrin idarecilerine bırakmışlardır. İttihatçıların böyle bir tutum takınmaları kendilerini devlet idaresinde genç, tecrübesiz ve yetersiz görmelerindendi. Bu nedenle iktidara doğrudan doğruya el koymamışlar ve Said Paşa'nın başkanlığında bir hükümetin kurulmasına karşı da menfi bir tutum takınmamışlardır (Yalçın, 1943: 14, 34.; Ahmad, 1984: 38 vd.). Ancak, bu durum iktidarı eski devrin idarecilerine bırakalım da biz geri duralım anlamına da gelmiyordu. Selanik'ten İstanbul'a gönderdikleri bir heyet aracılığıyla hükümetlere etki etmekteydiler. 22 Temmuz'da Said Paşa hükümeti zamanında eski idareye yakınlıkları ile bilinen ileri düzeydeki devlet memurlarına el çektirilmesi buna örnek olarak verilebilir (Sabah, 28 Temmuz 1908: 1).

Meşrutiyet Dönemi'nin en büyük handikaplarından biri hürriyetin tam manasıyla idrak edilememiş olmasıdır. Özellikle siyaset yapmak Meşrutiyet'in bir neticesi olarak algılanmış, ancak siyaset yapma kültürü oluşmadığından, bunun dozacıda ayarlanamamıştır. II. Meşrutiyet'in özgürlük ortamında hemen herkes siyasetle uğraşmak imkanına kavuşmuştur (Mehmet Kadri Nasih, 1912: 18). Birçok kişi tarafından yapılan siyaset, mektep sıralarına kadar inmiş, hatta siyaset yapmak rutin bir hal almıştır (Ahmet İhsan, 1931: 49). Mekteplere kadar uzanan siyaset talebeler arasında hizipçiliği doğurmuştur (Alsan, 1943: 122). Mektep talebeleri siyaset yapma adına dersleri dahi terk ederek, nümayiş eden gruplara katılmaktaydılar (Kalaç, 1960: 20). Meşrutiyet'in ilk günlerinde talebelerce de cemiyetler kurulmaktaydı. Kurulan bu cemiyetler talebeler arasındaki siyasallaşmayı geliştiren unsurlardan biri olmuştur (Felek, 1974: 93). Talebelerin siyasallaşması, devlet merciliğine karşı tutumlarının da önemli derecede değişmesine yol açmıştır (Uran, 1959: 25). Siyaset, idadilerde (Atay, 1963: 33), mülkiyede gruplaşmaları doğurmuş (Felek, 1974: 45-93), ulu orta konuşulmuş, özellikle kahvehaneler siyaset muhabbetlerinin mekanı haline gelmiştir (Asaf Tugay, 1962: 249.; Mehmet Cemil, 1331: 25). Esnaf, hamal, manava kadar her işle uğraşan herkes siyasetten bahseder olmuşlar, (Mevlânâzade Rıfat, 1928: 6), önceleri siyasetten, siyasî şahsiyetlerden bahsetmek suç sayılırken, artık gündelik yapılan olağan bir hale gelmişti (Dr. Cemil, 1331: 25).

Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Cemiyet tarafından takip edilen bir siyasette Cemiyete sadık kalınması için hemen herkese Cemiyet yemininin ettirilmesidir. Özellikle devlet dairelerinde görev yapanların Meşrutiyet'e sadık kalmaları için

onlara zorla yemin¹ ettirilmekte idi (Tarcan, 1946: 40-41). İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet'in ilk günlerinde Meşrutiyet'e dair nutuklar irad eyleyerek asayişsizliği önleyip duruma hakim olma çabasıydı (Dr. Cemil, 1331: 20). Meşrutiyet'in ilanının doğurduğu menfi anlayışlardan biri de, umûmun her şeye karışma gereğinin hasil olduğu kanaatinin hakim olmasıdır. Bu tür bir anlayışın vuku bulması, Meşrutiyet'in gereği gibi anlatıl(a)maması ve anlaşıl(a)maması idi (Fethi, 1327: 7). Meşrutiyet her şeyin serbestliği şeklinde anlaşıldığından özellikle İstanbul'da asayişsizliklerin ve edebe aykırılıkların yaşanmasına yol açmıştır (Aksel, 1977: 173-174).

Meşrutiyet'i kendi varlığı olarak gören İttihatçıların idari, siyasi, sosyal ve kültürel alanda pervasızca hareket etmeleri tepki çekmiş, akabinde 31 Mart hadisesi patlak vermiştir. Bu hadise bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Bu hadiseden sonra Cemiyet muhaliflere karşı sert bir siyaset takip ederek sindirmiştir. II. Meşrutiyet'in ilk yılları bu idareye alışma dönemi olduğu için bir dizi hadiselerin de patlak vermesi doğal olarak karşılanmalıdır. Meşrutiyet'in manası anlaşılana kadar bu süreç böyle devam etmiş, ancak ipleri elden bırakmamak için İttihatçılar daha sonra devletin idaresini kendi tekellerine almışlardır (Mardin, 1992: 308). İttihat ve Terakki iktidarda bulunmamakla beraber hükümete dolaylı yoldan müdahale etmiştir. İttihat ve Terakki'nin tekelci ve başka hiçbir siyasî teşekkül ve şahıslara hayat hakkı tanımayan tavrı, henüz paylaşmacı bir siyaset geleneğinin teşekkül etmediği bir iklimde, pek de şaşkıncı görülmemelidir (Birinci, 1990: 31-33). Hüseyin Cahit bir yazısında, İttihat ve Terakki'nin muhalif ve hayat hakkı tanımayan tekelci tavrını şu şekilde anlatır; “memlekette bir teşkilât ve idare kabuliyeti, bir samimiyet ve vatan muhabbeti varsa bu yalnız İttihâd ve Terakki'de toplanmıştı. Onun haricinde ki kuvvetler, sırf kendi şahsi ve millî menfaatleri namına Türk vatanını yıkmak için çalışan menfi, muzırr ve hain unsurlardan, yahut hakikati bilmeyecek kadar düşüncesizlerden ibaretti.” (Yalçın, 1937: 230).

Meşrutiyet'in ilanından sonra, ilk defa çağdaş, siyasî bir hayat tesis edilmeye çalışılmıştır (Birinci, 2001: 151-152). Hürriyet ortamının verdiği rahatlıkla her sahada her çeşit binlerce cemiyet kurulmuş, her çeşit kayıttan azade bir matbuat yığını ortaya çıkmıştır (Atay, 1963: 33). Meşrutiyet'in ilanı yeni ve çok güçlü bir matbuatın, sınırsız bir hürriyetle ortaya düşmesine vesile olmuştur (Birinci,

¹“Yemin: Sevgili Padişahımızın tebaa-yı sadıklarına ihsân buyurdıkları Kanun u Esasi ahkâm-ı münifine ömrüm oldukça harfiyen itaat edeceğimi ve 32 sene mukaddem bâzı erazilin ihanetiyle lâğvedildiği gibi yine ilerde maazallah böyle bir hal vukubulursa hürriyet-i vataniyenin muhafazası uğrunda kanımın son katresi akıncaya kadar Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetine yardım edeceğimi ve her kim cemiyet aleyhinde ika-ı fesada cür'et eyleser elimle öldüreceğimi ve bize bu lütfü bahşeden sevgili padişahımıza, din, millet ve vatanımıza kemâl-i sadâkat ve ubûdiyetle hizmet edeceğimi yemin ederim vallahi, billahi!”, Tarcan, 1946: 31.

2001: 152). Meşrutiyet'in hürriyet ortamı ile matbuatta görülmedik bir artış husule gelmiştir. Matbuata her gün yeni gazeteler, dergiler, mecmualar girmiştir. Bu neşriyatların çoğu bir yada iki hafta yayın yapabiliyordu. Hatta bir gün çıkan gazeteler dahi vardı (Kaygusuz, 1995: 37.; Ahmet İhsan, 1931/II: 36-37). Eli kalem tutan ve maddi durumu iyi olan herkes gazete neşretmeye başlamıştır. Bu onlar için bir gurur vesilesiydi (Rıza Nur, 1981/II: 295-296). Parası olmayan varlıklı kimseler dahi malını mülkünü satıp neşriyata başlamaktaydılar. Günlük gazetelerin sayısı elliye geçmişti (Ahmet İhsan, 1931/II: 35).

Siyasi ve sosyal hayatta birçok çalkantı yaşanmasına rağmen, bu dönem Türk düşünce hayatının bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Yenileşme tarihimiz açısından da mühim bir mevki haiz olan Meşrutiyet Dönemi'nde meydana gelen değişmelerin Cumhuriyet'in teşekkülünde oynadığı rol çalışmada ele alınacaktır.

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÜŞÜNCESİNİN CUMHURİYET'E TESİRLERİ

Kültürün değişik sahalalarında uygulamaya konulan reformlar ve inkılaplarla, Batılı kültür unsurlarının aktarılması yoluyla, gerçekte, bir kültür değişimi planlandığı söylenebilir. "Kültür unsurlarının aktarılması" ve "kültür değişimi" tamamen farklı iki kavram olup, bunlardan ilki, bütün kültürler arasında aralıksız devam ede gelen bir süreçtir. İkincisi ise, bir kültürü belirleyen temel değerler sisteminde değişme anlamlarına gelir (İnalçık, 1993: 425). Osmanlı ve Cumhuriyet yenileşmeleri tahlil edildiğinde bunların, "kültür değişimine uğramadan, kültür unsurlarının aktarılması için gösterilen çabalar" ın tarihi olduğu söylenebilir. Osmanlı aydınları ve bürokratlarının gündemini sürekli işgal eden bu çabalar onların zihninde, Batının yalnızca, "ilmini ve fennini" alma, "değerlerini" reddetme şeklinde formüle edilmiş, bu da, Batı medeniyetinden nelerin alınıp, nelerin alınmayacağı konusunda karar vermede, ayırt edici kriter olmuştur (Güngör, 1980: 7-11). Gerçekte ise, Osmanlı aydınları ve bürokratları, bu tür bir "seçme" şansına sahip olmadıkları gibi, "kültürel alımlar" ın yol açacağı değişmeye müdahale edebilecek iradeye de sahip değillerdi. Dış müdahaleler de işin içine girince, kültür unsurlarının aktarımı, "mecburî veya güdümlü" hale geldi (Turhan, 1994: 127-129). Aynı tartışmalar ve durumlar Cumhuriyet'e de intikal ederek, yapılacak olan inkılaplar içinde de kendini göstermiştir.

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında yapılan araştırmalar esas itibarı ile siyasî, iktisadî ve cemaat içi muhalefet tarzında yapılmış, fakat onun ortaya koymuş olduğu fikirlerin bir sonraki döneme olan tesirleri üzerine araştırmalar nispeten ihmal edilmiştir. Halbuki bir vakıa doğurduğu neticeleri bakımından daha önemlidir. Bu çerçevede daha çok siyasî neticeleri üzerinde durulmuştur.

Ancak, daha geniş ve derin tesirleri bir gerçekliktir. Türk siyasî hayatının en önemli asrı tartışmasız 19. asırdır. Geleneksel / Klasik sistemden kopuş ve modern sisteme geçiş çabaları ile toplumsal, ekonomik ve siyasî dönüşümün gerçekleşme çabaları 19. asırda başlamıştır. Bu açıdan Meşrutiyet, Cumhuriyet'in siyasî ve diğer alanlardaki tüm gelişmelerin muharrik unsuru olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi modernleşme hareketi, her yönüyle Atatürk'ün bizzat kendisinin planladığı ve tatbik ettiği bir çağdaşlaşma hareketidir. Atatürk çağdaşlaşması her yönüyle özgün ise de onun köklerini Meşrutiyet Dönemi'nde aramalıyız. Türk çağdaşlaşmasını incelediğimizde, Meşrutiyet Dönemi yenileşmesinin Atatürk çağdaşlaşmasına önemli ölçüde tesir ettiğini görmekteyiz. Atatürk, Meşrutiyet Dönemi'nde yetişmiş bir Osmanlı paşasıdır. Döneminin sosyal, siyasi ve kültürel gelişmelerini çok iyi incelemiş, böylelikle Osmanlı Dönemi'nde meydana getirilmek istenilen ancak bir türlü istenilen başarının sağlanamadığı değişimdeki aksaklıkları çok iyi görmüş ve Cumhuriyet çağdaşlaşmasını daha sağlam bir zemine oturtmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet modernleşmesi için gerekli olan alt yapı Osmanlı Dönemi'nde hazırlanmıştır. Atatürk bu altyapıdan faydalanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin hangi bakımlardan Osmanlı geçmişinden bir "kopuş", yeni bir "başlangıç", hangi bakımlardan onun bir "devamı" olduğuna ilişkin tartışmalar, çeşitli platformlarda bütün canlılığıyla devam etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, elbette ki, "yeni ve taze" bir başlangıcı simgeliyordu. İlk kuruluş yıllarında yapılan inkılaplar ve düzenlemeler bu başlangıcın görünümleriydi. Diğer yandan, Cumhuriyet, sefeli Osmanlı'dan pek çok unsuru da miras almıştı. Osmanlı aydın, bürokrat ve asker kadroları yüzyıldan fazla zamandır, deneme-yanılma yoluyla edindiği tecrübeler ve ideoloji birikimleri ile birlikte Cumhuriyet'e intikal etmiştir. Cumhuriyet'in belki de en büyük şansı, Osmanlı'dan parlamenter sistem ile tecrübesi olan yetişmiş "elit bürokrat" kadroları devralmış olmasıdır. Yine bu kadrolarla beraber, devletin gücünün, bürokrasinin tekelinde bulunduğu dair, "bürokratik ve merkezîyetçi" devlet anlayışı ve uygulaması Cumhuriyet'e aktarılır (İncelik, 1995).

Cumhuriyet, son yüzyılı modernleşme sancıları ile geçiren bir toplum devralmıştır. Cumhuriyet kurulduğunda, ilk anda gerekli olan yönetim örgütü, eğitim sistemi, mali sistem vs. Osmanlı'dan alınmıştır. Parlamenter sistem ile tecrübe, siyasî parti ve çeşitli siyasî kurumlar Osmanlı'dan miras kalmış, Cumhuriyet'in aydın ve yetişmiş insan kadroları da yine Osmanlı'dan intikal etmiştir. Osmanlı Dönemi'nde yaşanan modernleşme süreci, daha çok, bir "tecrübe" olarak Cumhuriyet'e aktarılmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden belki de en önemli "alışkanlık", değişimin devlet eliyle ve kısa sürelerde

gerçekleştirileceğine olan kanaattir.

Türkiye Cumhuriyet'i başka zamanlarda ve başka yerlerde gerçekleşen diğer büyük devrimler gibi uzun ve karmaşık yapıya sahip olan değişim ve terakki sürecinin bir sonucuydu. İhsanoğlu'nun özgün ifadesi ile mazinin mirası "nesilden nesile süzülerek tabî bir vetîre içinde" intikal eder (İhsanoğlu, 1997). Bizde de mazinin mirası nesilden nesile süzülerek Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine taşınmıştır.

Bu açıdan Cumhuriyet'in sahip oldukları gerek toplum yapısı, gerek kültürel kaynakları, gerekse ekonomik kaynakları olsun, daha önceki Osmanlı Devleti'nden miras kalmıştır. Siyasi kaynaklar, yönetim kurumları, idarî pratikler, insan kaynakları açısından da bir devamlılık söz konusudur (Davison, 1981: 28-55). Şüphesiz, Osmanlı Devleti tarihe karışırken kurumlarının ve insan karakteristiklerinin hepsini beraberinde götürmedi Cumhuriyet'e bıraktı (Bilgin, 2000: 630).

Türkiye Cumhuriyet'i iki yüz yıla yakın bir tarihî sürecin ürünüdür. Aynı zamanda Cumhuriyette Osmanlı'dan bir kopuş tezinin aksine imparatorluktan millî devlete geçişte tarihi bir süreklilik söz konusudur. Bu süreklilik İttihatçılığın şemsiyesi altında Millî Mücadele ve Cumhuriyet bu çizgideki kişilerce gerçekleştirilip şekillenmesi ile ortaya çıkmıştır. Ayrıca Cumhuriyet'in teşekkülün, Mustafa Kemal devrimlerinin düşünsel yapısının kökleri Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine tekabül eden İttihat ve Terakki devrinde yeşermiş, temelleri o devirde atılmıştır. Zira bir devrim ne kadar şiddetli olursa olsun devrim öncesi de o toplumda var olan kadrolar ve zümreler tarafından gerçekleştirilir. Değişimin devrimsel nitelikte olmasını uyaran gelişmeler toplumda bir süredir devam eden iktisadî, siyasi ve sosyal oluşumlardan kaynaklanır. Bu açıdan Cumhuriyet, kendisinden önceki dönemden koparılıp izole (tecrîd edilmiş) edilerek asla anlaşılabilir. Osmanlı yenileşmesi, Cumhuriyet Dönemi'nin cebrî Batılılaşma ve Cumhuriyet Laisizmini doğurmuş, Cumhuriyet Dönemi devrimlerinin hazırlayıcısı olan kendinden önceki dönemin tamamlayıcısı ve sonucu olmuştur. Cumhuriyet İnkılapları, Osmanlı Dönemi birikiminin bir neticesidir diyebiliriz. Cumhuriyet İnkılapçıları haleflerinin açmış olduğu yolda ilerlemişlerdir.

Doğal olarak bir toplum siyasî yönetimini değiştirirken eskiden yeniye birçok müesseselerini de beraberinde taşır. Cumhuriyet ne ani bir kesiliş ne de ani bir başlangıçtır. Cumhuriyet'in politik toplumu, ekonomik düzlemi ve kuramsal dünya ile kurduğu bağlantılar, Osmanlı toplumunun kültür, sanat, kişilik ve değer yargıları değişerek Cumhuriyet Rejimi'nde de varlığını koruyarak millîleşmiştir (Karpaz, 1998: 220).

II. Meşrutiyet, Cumhuriyet inkılapçılarının zihniyet alt yapısını deşifre edecek bir kaziyedir. Yeni bir yapılanma sürecinin başlangıcı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin aydınlanma çağıdır. Aynı zamanda Türkçü aydınların kimlik oluşturma sürecidir de. Cumhuriyet'in insan kaynakları İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde yetişmiştir. Meşrutiyet devri birikimlerini Cumhuriyet'e bu kimseler taşımıştır.

Cumhuriyet'in temellerinin atıldığı dönemde fikir hayatını şekillendiren nesil İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde aktif olan insanlardan teşekkül olunmuştur. Demokratik rejimin temel şartlarından olan ferdin siyasete ve devlet idaresine ilgi duyması, fiilen katılmak istemesi, aydınların siyasî fikirlerini, farklı yollardan beyan imkanı bulması Meşrutiyet Devri'nin nihai sonucudur. Bu bağlamda Cumhuriyet, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti geleneğine mensup olanların aktif olduğu bir yönetimdir. Cumhuriyet yönetimi, genel idareci, dogmatik, rasyonalist, millî, hukukta ve pozitivist yönleriyle modern Batı Cumhuriyetlerinin birçok unsurunu barındırmakla birlikte, özellikle askerî, oligarşik, seçkinci, dayatmacı, yalıtmacı, kontrüktivist ve en önemlisi tarihe sırtını çeviren yönleriyle bize özgü bir yönetim tarzı sergilemiştir (Özlem, 1998: 13). Bu durumda gelenekle bağının koparılması zorunlu görülen yığınlar için Batılı anlamda bir toplumsallık ve bireysellik anlayışının da hayata geçirilmesi gerekirken, realize edilen bunun tam tersi olmuştur. Çağdaş toplum yaratma ülküsünde süreklilik kazanan çelişkili durum, devletin çağdaşlaştırılması yaklaşımının toplumsal hedeflerin önüne geçmesiyle açıklanabilir. Asker-sivil bürokrat ve aydınların kültürel açıdan toplumun dışında ve ötesinde yürüttüğü reform süreci, siyasal kültür açısından geleneksel yapıyı sürdüren devlet-toplum ilişkisinin korunduğunu göstermektedir. Batılı anlamda laik birey anlayışı Türk siyasal kültüründe yer alan bağımlı birey anlayışının yerini almadığı gibi, iktisadî açıdan da yaratılmaya çalışılan burjuvazinin Cumhuriyet'in sonraki dönemlerinde de belli bir bağımlılık anlayışını koruduğunu açığa çıkarmaktadır. Şerif Mardin, siyasal ve ekonomik sürecin ortak geleneksel bileşenini şöyle özetlemektedir: “Cumhuriyet Türkiye'sinde toplumsal sınıfların durumu, geleneksel devlet seçkinleri ile bunların yaratmak istedikleri ve fakat dizginlerini bir türlü koyuvermedikleri yeni sınıf arasındaki ilişkiler açısından aynı temel belirsizliği yansıtır” (Özlem, 1998: 13).

Cumhuriyet'in bir süredir varolan derin ve yaygın değişimin sonucu olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Zira İkinci Meşrutiyet, değişimin daha öteye taşıyacak yeni bir sistemi çağırdığı noktanın adı olmuştur. Semih Yalçın'ın, “Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın bakiyesi üzerine tesis edilmiş bir tarihtir.” (Yalçın, 2003: 21) ifadesi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin kendinden önce var olmuş Türk Tarihinin bir devamı olduğunu, dolayısıyla da Osmanlı Tarihini yok saymak suretiyle, Türk Tarihinin temel özelliği olan sürekliliği inkar etmenin

mümkün olmadığı mesajını bize iletmektedir.

Batılılaşma problematiğinin Cumhuriyet Dönemi'ndeki seyri Osmanlı'dan devralınan mirasla da ilintilidir. Çağdaşlaşmanın algılanma biçimi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir sürekliliğin ifadesi olmuştur. İnsel'e göre, 1908 hareketi hariç, Batılılaşma düşüncesini ve hareketini besleyen güçler devlet içinde yer almışlardır. Devlet bürokrasisinden ve ordudan kaynaklı bu hareket ikili bir meşrutiyet anlayışının doğmasına yol açmıştır (İnsel, 1990: 19).

"Patrimonyalizm", "fonksiyonalizm" ve "popülizm" Osmanlı'dan miras kalan geleneklerdir (İnalçık, 1998: 27). Kanunlar, siyasal çerçeveyi ve temel ilkeleri değiştirmenin toplumsal kültürel yapıyı değiştirmek anlamına gelmez. Bin yıllık bir Anadolu İslam kültürünün tarihsel bir olgu olduğunu göremezsek, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını anlamak mümkün olmaz (Sarıbay, 1995: 179).

Cumhuriyet'le birlikte iktisadî alanda yeni hamleler gerçekleştirilmişse de son dönem Osmanlı iktisadî yapısının Cumhuriyet Dönemi'nde iktisadî alanlarda görüldüğü gözlenmektedir. Cumhuriyet Türkiye'sinin iktisadî modernizasyonu, Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan ve şekillenmeye başlayan iktisadî hürriyetçilik yani daha belirgin bir izahatla kapitalizm ile onun iktisat politikalarına çok şey borçludur. Merkez ve çevre farklılığı çevre yanına aldığı merkezle birlikte ağır ve hantal zihniyet yapısını devam ettirmiş birlikte sürüklenişte Cumhuriyetçi günlerin eşiğine ulaşılmıştır (Sayar, 2000: 421). İktisadî açıdan bir miras devamlılığı bilhassa verimsiz veya yüksek maliyetli üretim şeklinde kendisini göstermektedir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden iktisadî yapılanmaya temel olarak belli başlı faktörler arasında Osmanlı iktisat zihniyeti ve özel mülkiyet bireysel girişim ve piyasa mekanizmasını zikredebiliriz. Osmanlı toplumsal yapısı bir başka devreye hiç bozulmadan geçiş yapmıştır. Osmanlı toplumunun iktisadî davranışı Cumhuriyet devrinde de ortak bir iktisadî davranış profilini çizmektedir. Batıdaki iktisadî gelişmeler Osmanlı insanının kainat anlayışındaki monist yapıyı kırdı. Maddeye bakışında yeni bir ufuk getirdi. Aynı zamanda Osmanlı İttihat ve Terakki ile Cumhuriyet Dönemlerinde laissez faire ve iktisadî korumacılık ekseninde gidip gelen iktisat politikalarının özü hiç bozulmadan yalnızca kabuk değiştirerek etkinliğini devam ettirmiştir (Sayar, 2000: 421). Diğer taraftan Cumhuriyet Dönemi'nde de milletin iktisadî kalıbını tayin eden batınî tasavvuf hükmünü devam ettirmiştir. Devletçilik ideolojisi de Cumhuriyet'e İttihatçıların elinde yoğrulduğu Durkheim-Gökalp versiyonu ile geldi (Sayar, 2000). Bunun yanında Cumhuriyet Türkiye'sinin iktisadî modernizasyonu, Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan ve şekillenmeye başlayan iktisadî hürriyetçilik yani daha belirgin bir izahatla kapitalizm ile onun iktisat politikalarına çok şey borçludur (Ahmad, 1995: 9-10).

Osmanlı'da yasa devleti anlayışının yerleşmesine çalışılması ve bunda büyük ölçüde başarı kazanılması Cumhuriyet'e gidişin ilk adımları olması hasebiyle önemlidir (İnalçık, 1964: 623-690). Millî dil, millî tarih ve Türklük olgusu ilk defa İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Osmanlı devlet ve toplum hayatına girmiştir. Bu olgular Mustafa Kemal'de daha teşekküllü bir hal alacaktır. Yeni devletin siyasi tercihi olan Cumhuriyet, tarihi açıdan Cumhuriyetçiliğin Tanzimat ve İkinci Meşrutiyet'in ilanına giden bir boyutu vardı, özellikle İkinci Meşrutiyet ile hukuk birliğinin tesisi, bir meclis oluşturulması ve eğitimin yaygınlaştırılması ile yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yolu bir nevi önceden açılmıştı (Özlem, 1998: 9).

Bir başka intikali Batılılaşma probleminde de görmekteyiz. Batılılaşma probleminin Cumhuriyet Dönemi'ndeki seyri Osmanlı'dan devralınan mirasla da ilintilidir. Çağdaşlaşmanın algılanma biçimi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir sürekliliğin ifadesi olmuştur. 1908 hareketi hariç, Batılılaşma düşüncesini ve hareketini besleyen güçler devlet içinde yer almışlardır. Devlet bürokrasisinden ve ordudan kaynaklı bu hareket ikili bir meşrutiyet anlayışının doğmasına yol açmıştır (İnsel, 1990: 19).

Cumhuriyet inkılaplarının kökenleri bizzat banîinin kendisinin kalktığında hazır bulduğu kendisinden daha eskilere uzanan devirlerde aranmalıdır. İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin ana matbuat kanunu olan 16 Mart 1909 Matbuat kanunu hükmünü 25 Temmuz 1931'e kadar sürdürmüştür. İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Altayistik çalışmaları, Mustafa Kemal'in, Güneş Dil Teorisine kaynaklık teşkil etmiştir. İkinci Meşrutiyet bir siyasal hareket olduğu kadar, bir sosyal hareket olarak da pek çok değişimi ve yeni zihniyeti beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, sosyal politika tarihimizin ilk önlemler paketi, Meşrutiyet Dönemi'nde gündeme getirilmiştir. **Osmanlı Devleti'nde çalışma hayatında kadın işçi olgusu Meclis-i Mebusan'da yapılan konuşmalarla daha da belirginleşmiştir. Sivas Mebusu Ömer Şevki Bey, 10 Aralık 1910'da meclîse "Müessesat-ı Sinaiyede çocukların ve kadınların çalıştırılması" adıyla bir layiha sunarak, kız ve erkek çocukları ile kadınların sanayide, taş ve maden ocaklarında çalışma koşullarının düzeltilmesi gerektiğini açıklamıştır** (Toprak, 1984: 231).

Cumhuriyet'e intikal eden şeyler arasında 'ehliyet ve liyakat' da bulunur. Zira ehliyet ve liyakatin değil, siyasî mülahazaların bürokraside ön plana çıkması çok partili siyasî hayatın başlaması İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile olmuştur. Ehliyet ve liyakatin esas alınmaması ve bir kişiye intisabla bürokraside yükselmek az bir derece ile 19. asır Osmanlı bürokrasisinde de görülen şeylerdendi. Cumhuriyet'te bu sendrom devam etmiş, kişilere intisabın yerini

partilere veya belli takımlara müntesib olmak almıştır. Bu ise bürokrasiyi yıpratmıştır (Birinci, 1998: 604).

19. asır Osmanlı Tarihi ile Cumhuriyet Tarihi arasında çok sıkı yapısal, kültürel ve sosyal devamlılık vardır. Osmanlı İttihat ve Terakki bir bakımdan bu devamlılığı sürdürmüş, diğer yandan kültür ve siyaset alanında yeni yollar aramıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Milleti'nden Anadolu da kalmış Müslümanların Türk Milleti şekline doğru gelişmesinin önünü açan fikri altyapıyı hazırlamıştır (Karpat, 1998: 228).

Rustow'un araştırmasına binaen Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti idarî yapısının %85'ini ve ordunun ise % 93'ünü devralmıştır. (Rustow, 1996: 257). Rustow'un tespiti ile değerlendirecek, Cumhuriyet kendisinden önce başlayan bir temel tavrın mirasçısı ve takipçisi olmuştur. Doğan Özlem'de bu yöne dikkat çekerek, tarihten ve gelenekten kopuk radikal ve evrenselci bir Cumhuriyet'in gerçekleşme ihtimalinin olmadığını ifade eder (Özlem, 1998: 9). Aynı zamanda Özlem, Cumhuriyet'in İttihat ve Terakki Cemiyeti geleneğine mensup olanların aktif olduğu bir yönetim olduğunu savunur.

Osmanlı anayasal tecrübi birikimi Cumhuriyet anayasasının teşekkülünde pay sahibi olmuştur. Osmanlı'da yasa devleti anlayışının yerleşmesine çalışılması ve bunda büyük ölçüde başarı kazanılması Cumhuriyet'e gidişin ilk adımları olması hasebiyle önemlidir (İnalçık, 1964: 623-690.; Davison, 1997).

Osmanlıdaki dualizmi ortadan kaldırıp radikal bir değişim içine giren Jön Türklerin, Türk kültür ve düşüncesinden ilham aldığı dönüşümü, bir İttihatçı olan Mustafa Kemal, Jön Türklerin yarım bıraktığı süreci tamamlamıştır (Yalçın, 2000).

Tarihsel süreklilik, salt, kurum ve kadrolarla ilgili değildir. Modernleşme programlarının içeriği de Cumhuriyet kurulmadan önce gündeme gelmiş konuları ve çözümleri kapsamaktadır. Hatta Cumhuriyet'in kurulmasından sonra girilen devrimlerin bir kısmı şu veya bu şekilde Cumhuriyet öncesinde tartışıldığı bir kısmının farklı biçimde yürürlüğe dahi konduğu görülmektedir (Turan, 1969: 3). Örneğin harf inkılabı meselesi Tanzimat'tan beri Osmanlı aydınlarınca tartışılan meselelerdendir. Tanzimat Dönemi'nde başlayan alfabenin ıslahı meselesi II. Meşrutiyet Dönemi'nde daha belirgin bir hale gelmiştir. Arap harflerinin ıslahı için çeşitli cemiyetler teşekkül olmuştur.²

2 Bu cemiyetler **Tamîm-i Maârif ve İslah-ı Hurûf Cemiyeti** (Ta'mim-i Maârif ve İslah-ı Hurûf Cem'iyeti'nin Nizâm-nâmesi, Arşok Garoyan Matbaası, İstanbul, 1327), **İslah-ı Hurûf Cemiyeti**: "İslah-ı Hurûf Cem'iyeti Nedir ve Ne İş Yapıyor *", **Yeni Yazı Gazetesi**, numara 2, 27 Mart 1914 / 14 Mart 1330 / 29 Rebiü'l Âhir 1332: 1. **Yeni Yazı Öğretme Derneği**: Azmi Ömer, **Harflerin değişmesi Münasebetiyle Eski ve Yeni Harfleri**, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1928: 33-34.

Bu dönemde harf meselesine dair çalışmalar harflerin ıslahı ve değiştirilmesine yönelikti. Milaslı Dr. İsmail Hakkı Bey, Ali Nusred gibi aydınlar alfabenin ıslahının lüzumu üzerinde dururken, (Milaslı İsmail Hakkı, 1324: 2.; Ali Nusred, 1913: 4) özellikle Celal Nuri ve Abdullah Cevded gibi Batıcı aydınlar, Latin Alfabeti'nin kabul edilmesini savunmuşlardır. Celal Nuri, Harflerin ıslahı ile boş yere zaman kaybedildiğini bir an evvel Latin Harfleri'nin kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Celal Nuri, 1331: 183).

Tanzimat ve özellikle de II. Meşrutiyet Dönemi'nde milli lisan çalışmaları Cumhuriyet Dönemi dilde sadeleştirme politikasına kaynaklık etmiştir. Temel hedefi, yönettiği tüm insanları kuşatmak, onlara ulaşmak ve devlet ideolojisinden onları haberdar ederek ideolojik koşullandırmasını yapmak olan modern ulus devletlerin en önemli araçlarından birisi yönettikleri coğrafya üzerinde kurguladıkları resmî ve ortak bir millî dil vurgusu olmuştur. Dil; millî kültür ve ulusal topluluğun oluşmasında önemli bir işleve sahiptir (Hobsbawm, 1993: 73).

19. ve onu takip eden süreçte dil birliğinin sağlanması yönünde önemli çalışmalar ortaya konmuştur. Özellikle Tanzimat'la birlikte dilde sadeleştirme hareketi başlamış ve eğitimin millileştirilmesi çalışmalarında önemli mesafeler katedilmiştir. 3 Mart 1861 tarihinde **Mâarif Nezâreti'nin Vazifelerine Dair Mevâd** adı altında yollanan bir vesikada, 6. madde olarak, "İkinci ve üçüncü dereceli okullarda öğretim dili Türkçe olacak ve öğretmenlerin bu dili iyi bilmeleri şartı aranacaktır." (Kodaman, 1972: 115). Daha sonra İbrahim Şinasi ile birlikte dilde sadeleştirme hareketinde büyük gelişmeler sağlanmıştır (Akün, 1967/11: 545-560). Dilde sadeleşmenin gerekliliğine inanalar arasında Ali Suavi'de yer almıştır. Suavi, İstanbul'da çıkarttığı Muhbir Gazetesinin 25 Şabân 1283 / 1867 tarihli ilk sayısına yazdığı mukaddimede kullanılacak dilin herkesin anlayabileceği adi lisân olması gerektiği düşüncesindedir (Levent, 1972: 115). Ziya Paşa'da Türkçe imlanın bilinmesi gereğine işaret etmiştir (Ziya Paşa, 1868). Tanzimat Dönemi'nde dil alanındaki en önemli gelişme tıp eğitiminin Türkçe yapılması amacı ile, 1283/1866 tarihinde Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmânîye ile 1284/1867 tarihinde Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin kurulmasıdır (Uludağ, 1940: 967-971). 1894 yılında yayınlanan resmî bir emir ile imparatorluk içerisindeki mahallî ve yabancı okullar da dahil olmak üzere, bütün okullarda Türkçe öğretim yapılması istenmiştir ("Mekâtib-i Gayr-i Müslime ve Islâhat-ı Âhire", İkdâm, numara 84, 23 Ekim 1894).

II. Meşrutiyet'ten sonra sade dil ve Türkçecilik hareketi için amaç ve programlı hedefleri olan esas teşebbüsleri ile dil meselesi Türk aydınlarının düşüncesinde ve yazılarında sadeleşme yönünde geri dönülmez bir mecraya girmiştir. 1908 yılının sonlarında kurulan Türk Derneği'nin (Akyüz, 1983: 69) 25 Aralık 1908

tarihinde yayımlanan "nizâmnâmesi"nin ikinci maddesinde amaç şu şekilde açıklanıyordu: "Cemiyetin amacı, Türk diye anılan bütün Türk kavimlerinin mâzî ve hâldeki eserlerini, işlerini durumlarını ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak, yani Türklerin eski eserlerini, tarihini, dillerini, avâm ve havas edebiyâtını, etnografya ve etnolojisini, sosyal durumlarını ve mevcut medeniyetlerini, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel, ilim dili olabilecek şekilde geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve ona göre incelemektir" (Akçura, 1978: 209-210). Ziya Gökalp ise 1918 yılında "Yeni Lisan" başlıklı şiiri ile büyük bir çıkış yapmıştır (Gökalp, 1972: 138). Tanzimat ve özellikle de Meşrutiyet Dönemi'nde dilde sadeleşme çabalarının hazırladığı edebî ortamda birçok edebiyatçı yetişmiştir. Bu nesir ustaları, sade dil anlayışının hizmetçileri ve temsilcileri olarak Türkçeyi Cumhuriyet Dönemi'ne taşımışlardır.

Eğitimin birliği ilkesinin ilk örneğine de Cumhuriyet'ten önce rastlamaktayız. Tanzimat'la birlikte eğitim faaliyetlerine büyük önem verilmiş ve büyük gelişmeler sağlanmıştır. 1869 tarihinde çıkartılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ilk defa olarak eğitimin bir kamu işi olduğu anlayışı doğmuştur (Akyüz, 1985: 265). II. Meşrutiyet Dönemi'nde askerî rüştiyelerin Maarif Nezâretine devredilmesi ve bozulmak üzere olan medrese ve sıbyan mektepleri vakıflarının Maarife devredilmesi gibi "tevhîd-i tadrîsât"ın bazı ön adımları atılmıştır (Akyüz, 1985).

Kadınların sosyal hayatta yer almaları da II. Meşrutiyet Dönemi'nde görülen bir özelliktir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde ortaya çıkan kadın meselesi, kadın haklarının gelişiminde önemli rol oynamış ve Cumhuriyet Dönemi'nde kadınların sosyal ve siyasi haklarını elde etmesinde önemli etken olmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadın meselesi basın hayatında tartışma zemini bulmuş, bunlar arasında kadının siyasi hayata katılmasına dair düşünce ve istekler de bu tartışmalar arasında yer almıştır. Müfide Ferit Hanım, hazırlanan kanunların toplumun her kesimini kapsadığını ancak seçme ve seçilme haklarının sadece erkeklere verildiğinin altını çizerek herkesin hukuka uyması gerekmesi istenirken kadınların siyasi haklardan mahrum edilmesini yadırgamaktadır (Müfide Ferid, 1335: 306). Baha Tevfik ise "Seçme ve seçilme evrâkını doldurmak için dâhî olmak mı lazımdır*" sorusuyla kadınların intihab (seçim) hakkının verilmemesinin adaletsiz bir tutum olduğunu ileri sürer (Baha Tevfik, tz: 51-57).

Kültürel alanda, halk kültürü ve gündelik hayat düzeyinde Osmanlı mirasının, değişmeye daha dirençli olduğu söylene de halkın inanışları, alışkanlıkları, davranışları ve değerler sisteminin toplamı olan "zihniyet" ise, değişmeye en

fazla direnç gösteren ve değişimin ancak asırlar alan bir sürede gerçekleştiği saha zamanla bu özelliğinden sıyrılmaya başlayacaktır (Güngör, 1984: 26-31). Halkın günlük hayatı, "devletin müdahale edebileceği" sahalar arasına dahil olmuştur. Burada yapılacak değişmelerin, uzun vadede, halkın zihniyetinde değişme meydana getireceğine inanılarak, kıyafetten takvim ve saate, alfabeden eğitime kadar, günlük hayatın çeşitli sahalarında düzenlemeler yapılmıştır. Böylece, Batı tarzı bir hayat sürme yoluyla, Batı zihniyetine erişmenin mümkün olacağı düşünülmüştür. Müzik, mutfak, halkın kullandığı eşyalar, eğlence, kahvehane v.s. gibi gündelik hayatla ilgili konularda ve başka etnik gruplarla birlikte yaşama, farklı kültürlere gösterilen tolerans ve din gibi, alışkanlık ve zihniyetle ilgili alanlarda, sürekliliğin izlerini tespit etmek mümkündür.³

Takvim-i Garbi'nin kabul edilmesi de II. Meşrutiyet Dönemi'nde gerçekleştirilen bir uygulamadır. Batı ile ilişkilerin yakınlaştırılması ve hicri ile miladi takvim arasındaki 13 günlük sürenin getirdiği sıkıntıları ortadan kaldırmak amacıyla Takvim-i Garbi'nin kabul edilmesine dair meclise bir önerge gelir ve bu yasa önerisi kabul edilerek Hicri Takvim kaldırılmamak şartıyla Takvim-i Garbi'de kabul edilmiştir (MMZC, devre 3, içtima sene 3, cilt 2, 59).

Batılılaşma, Osmanlı toplumunun sosyal yaşantısında bir takım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Giyim kuşamda başlayan Batı öykünmeciliği Cumhuriyet Dönemi giyim kuşamının temellerini oluşturmuştur. Giyim kuşamda geleneksel Osmanlı tarzından bir kopuş gözlenmektedir. Batı bu noktada öykünülen bir obje konumundadır. Bu dönemde yeni bir milli moda oluşturulmasına çalışılmıştır (Kurnaz, 1992: 43). Dönemin basımı ise Batılı hayat tarzının taşıyıcılığını üstlenmiştir (Barbarosoğlu, 1995: 45-47). Kılık kıyafet alanında başlayan Batı taklitçiliği romanlara da yansımıştır. Ahmet Midhat Efendi'nin *Felatun Bey ve Rakım Efendi* (1876) adlı romanı ve Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevda'sı* bunlara örnek verilebilir. Ahmet Midhat'ın romanında Felatun Bey tercihleri olmayan birisidir; "Felatun Bey'in kıyafetini sorarsanız tarifinden ızhâr-ı acz ederiz. Şu kadar diyelim ki haniya Beyoğlu'nda elbiseci ve terzi dükkanlarında modaları göstermek için mukavvalar üzerinde bir çok resimler vardır ya* İşte bunlardan bir kaç yüz tanesi Felatun Bey'de mevcûd olup elinde resim, endam aynasının karşısına geçer ve kendisini resme benzetinceye kadar mutlaka çalışırdı. Binaenaleyh kendisini iki gün bir kıyafette gören olmadı ki Felatun Bey'in kıyafeti şudur demek mümkün olsun." (Taşcıoğlu, 1958: 140). Yüzeysel Batı taklitçiliğini hicveden bir diğer roman Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevda'sı*'dır. "Bihruz Bey

³ Balkanlar'daki Osmanlı mirası ve bu mirasın değişen ve devam eden unsurları konusunda örnek bir çalışma için bkz; Maria Todorova. (1997). *"Balkanlarda Osmanlı Mirası", Yeni Balkanlar Eski Sorunlar*, (derl. Kemali Saybaşı-Gencer Özcan), İstanbul: Bağlam Yayınları, 117-145.

nereye gitse, her nerede bulunsa maksadı görünmekle beraber görmek değil, yalnız görünmek idi.” (Recaizade Mahmut Ekrem, 1985: 18).

Batılı hayat tarzına karşı zaman zaman gösterilen reaksiyoner tavır ve davranış artık günlük hayatın en tabii unsuru haline gelmiştir. “...Batının dış görünüşü onlar için tabiidir. Avrupai giyim ve yaşayış, yabancı dil bilgisi, alafranga musiki günlük hayat içinde yadırganmaz. Halit Ziya ve Mehmet Rauf'un eserlerinde Batı musikisi, piyano, Avrupai döşeme, yerli zevkle herhangi bir mukayeseye girilmeden verilir.” (Enginün, 1978: 8).

II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından bazı bayanların sokaklarda peçesiz dolaşmaya başladıkları görülmüştür. Meşrutiyet Dönemi'nde sokaklarda tesettüre dikkat etmeyen ve gösterişli giyinen kadınların sayısı bir hayli artmıştır. Meşrutiyet Dönemi basını Batılı kadınların yaşam tarzlarından ve davranışlarından bahsederek Osmanlı Türk kadınına Batılı kadınların yaşantısını tanıtmaktaydı (Taşcıoğlu, 1958: 26-27). Çarşafın tamamlayıcı aksesuarı olan peçe ise II. Meşrutiyet'in serbesti ortamından da yararlanılarak yavaş yavaş çıkarılmıştır.⁴ Meşrutiyet, kadınların dış giyimlerinde de büyük değişimler meydana getirmiştir: “Bazı şehir kadınları İslâm, Avrupa ve Rus kadın kıyafetlerinin karışımı bir sokak kıyafeti geliştiriyordu, peçe halâ yerinde durmakla birlikte, yüzü saklamaktan çok bir süs olarak kullanılıyordu. Avrupa kadın kıyafetlerinde görülen yandan düğmeli botlar, çoraplar, eldivenler meydana çıkmıştı” (Berkes, 1978: 436-437). Meşrutiyet Dönemi'nde moda düşkünlüğü, açık seçik giyinme eğilimlerinde artış gözlemlenmiştir (Lewis, 2000: 234). Bunların yanında 1908'de İstanbul'un yerine Avrupai ceket ve pantolon, kalpakla birlikte giyilmeye başlanmıştır. Hatta Avrupa'daki Jön Türklerin bu dönemde Osmanlı'ya muhalefet için kalpak ve fes yerine şapka giymişler daha sonra şapka giyildiği de görülmüştür. Böylece daha Meşrutiyet Dönemi'nde toplum hayatında dış mekanda giyilen kıyafetin anlamı da değişmiş olmaktadır (Turan, 1990: 216-222). Kadın kıyafeti kadar kadın için önemli bir farklılaşma alanı olan "süslenme" de ciddi değişimler geçirmiştir. Zamanla dış kıyafet olan çarşafta görülen değişim -pelerin, manto- Osmanlı kadın kıyafetinde Avrupalılaşmaya geçiş sürecinde erkekte olduğu gibi -fes ve şapkageri dönülemez bir Batılılaşma sürecini başlatmıştır (Işın, 1987: 13). “Bursa'nın ilk Türk şapkacısı Enstitü'den mezûn olan Mediha Hanım'dır. Zengin bir ailenin kızı olduğu halde evinin bir kısmını atölye haline getirmiştir ve oldukça fazla sipariş almaktadır. Mediha Hanım'ın çalışma masasının önünde Paris'in en son şapka modelleri mecmûası duruyordu. Az çok lisan bildiği için modayı günü gününe takîp etmekte ve teknik usullerle çalışmaktadır.” (Kurnaz, 1992: 42).

⁴ İstanbul'un, "... bütün kalburüstü kadınları gibi Nissa'da peçeyi 1919'da atmıştı. Bu Atatürk'ün peçeyle alay etmesinden çok önceydi.", Şirin Devrim (1996). *Şakir Paşa Ailesi*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 146.

Alman Devlet Adamı Dr. Ernest Jackh, 1908 senesine ait İstanbul hatıralarında Osmanlı kadınındaki değişimden bahsetmektedir; “Yurtlarının hürriyeti için mücadele ettiklerinden dolayı sürülmüş iki hükümet ricalini getiren ve bayrağı neşeli bir surette dalgalanan vapur limana yaklaştığı zaman rıhtımdaydım. Kaptan köprüsü üzerinde peçeli bir Türk kadını duruyordu. Bu kadın rıhtım üzerinde toplanmış halka Türkçe, Fransızca ve İngilizce hitap ediyor ve yalnız Türk halkının yeniden doğuşunu değil, yurdunun kalkınmasında yaratıcı kuvvetini her suretle tatbîke imkan bulmuş olan Türk kadınının da kurtuluşunu kutluyordu. Yaşasın vatan! Long live the turkish Father-land!” (Jackh, 52). Jackh hatıratına Genç Türk Kadın Cemiyeti sekreteri olan bir Türk kadınının peçesiz resmini koyarak “...yalnız peçesiz resmini çektiirmek değil, neşir için güzel fotoğrafını imzalamak cesaretini de göstermişti” şeklinde bir ifadeyle Osmanlı kadınlarında başlayan değişimi övmüştür (Jackh, 52-53). 1881-1907 yılları arasında, babasının İngiliz Konsolosluğundaki görevi nedeniyle Türkiye’de yaşamış olan Dorine L. Neave ise, seçkin kadınların ev içlerindeki giyimlerini şu şekilde anlatmıştır: “...Ev halkından hiçbir erkeğin odaya giremeyeceğine emîn olduktan sonra örtülerini açarlar, Paris ya da Viyana elçiliklerindeki akrabaları tarafından yollanan pahalı Paris kıyafetleri ortaya çıkardı. Yabancı dil bilen Türk hanımları, moda mecmûalarını dikkatle takip eder, en son modaya göre giyinirler, bunu sağlamak için haftalar boyu haremelerde çalışan açıkgoz Rum terziler, Beyoğlu’nda açtıkları ünlü mağazalar olan Hayden ve Baker’den kumaşlar taşırlardı.” (Neave, 1978: 59). “Kur’an hükümleri uyarınca saçlarını toplum içinde göstermeleri yasaklandığından, peçelerini kaldırdıklarında erkekler tarafından seyredilmeyeceklerini bildikleri halde, modaya uygun bukleleri Avrupa kadınlarınınki gibi dalgalı veya örülmüş uzun saçlarıyla karşılaşmamız oldukça şaşırtıcıydı.” (Neave, 1978: 59-60).

Bu dönemde kılık kıyafetin yanı sıra sosyal alanda da bir takım değişiklik ve yeniliklerin varlığına rastlıyoruz. Beyoğlu’nda açılan lokanta ve pastaneler kentin sosyal yaşantısının değişiminde büyük rol oynamıştır (Spercö, 1989: 91-93). Lokantalarda; “... ba’de’t-taam geç vakte kadar oturulur ve müzika dinlenir. Yemek yendikten sonra likör ve kahve içilir ve ba’de şampanyayla devam edilir.” (Safveti Ziya, 1927: 189). Refik Halit Karay, Osmanlı toplumundaki bu değişime dikkat çeker: “... Modern devrin en hoşuma gitmeyen ciheti, mutfak ve yemeğin evden elini eteğini çekmesi, mutfak bacalarının tütmez olmasıdır. Kadınlı erkekli iş ve memuriyete sarılmak, ayrıca hem bunlara, hem de sinema saatlerine yetişmek kaygısı yüzünden halk gıdasını sokakta hemen hemen angarya savar gibi alelacele almaktadır.” (Karay, 1996: 68). Modernleşme süreciyle birlikte yeni yeni açılmaya başlayan lokantalar "Batı adabı"na göre yemek yenilen yerler olarak toplum hayatında kabul görmüşlerdir (Tesal, 1989: 20-25).

Sosyo kültürel normların gösterim alanı olan eğlenceler toplum hayatının değişiminde önemli fonksiyonlara sahiptir (Meriç, 2000: 119). Modernleşme ile

toplum hayatında baş gösteren değişimler kılık kıyafet alanıyla sınırlı kalmamıştır. Toplum hayatında Batı usulü sinema, tiyatro, bar, gazino gibi sosyal etkinlik mekanları da görülmeye başlamıştır (Sermet Muhtâr Alus, 1996: 53-56.; Zat, 1994/III: 379). Tiyatro ve sinemalar toplumun Batılılaşmasında ve eğlence anlayışında önemli değişikliklere yol açmıştır (Tanpınar, 1992: 124). 1897'de Beyoğlu'nda yapılan sinema 1913-1916 yılları arasında İstanbul'da sinema salonlarında bir patlama görülür (Evren, 1993/I: 540). Diğer bir eğlence alanı da müziktir. Batılılaşma müzik anlayışında da farklılıklar ortaya çıkartmıştır. 19. yüzyılda Batı müziğiyle tanışan Osmanlı toplumu özellikle müzikte tek seslilikten çok sesliliğe bir yöneliş olmuştur. Batılı bir müzik tarzı olan kantolar daha çok tiyatrolarda kullanılan bir müzik türü olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır (Koçu, 1967: 27). Müzikteki çok seslilik Cumhuriyet Dönemi müzik hayatına da damgasını vurmuştur. Yine Cumhuriyet modernleşmesinde siyasî yapının sembolleri arasına girmiş olan opera, operetler de Osmanlı yenileşmesindeki Batılı formlarda değişen müzik anlayışlarıdır (Ziyaoğlu, 1989: 51). Nitekim alaturka müziğin uzunca bir dönem yasaklanması bu sembolik kabulün bir ifadesi olarak değerlendirilebilir (Spatar, 1994/V: 532).

Bu dönemde eğlence hayatında meydana gelen değişimler, Cumhuriyet Dönemi eğlence hayatının da belirleyicisi olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nin vazgeçilmez eğlencesi olan baloların ilk ortaya çıkışı da Meşrutiyet ile olmuştur. Osmanlı'da balo yabancı sefaretlerce düzenlenmekteydi. Onların düzenledikleri balolara ilk olarak Sultan Abdülaziz iştirak etmiş, daha sonra Osmanlı devlet ricali de O'nu takip ederek adet haline getirilmiştir (Kutlu, 1972: 256). Daha sonra sosyal hayatta dansa yaygınlık kazandırmak için "dans şenlikleri" düzenlenmiştir. Tarabya'da Summer Place 1923 yaz sezonunun "tezyinât-çiçek eğlenceleri-dans" şenliği şeklinde açılması bu hususta atılan önemli bir adım olmuştur (Çavdar, 1995: 467). Toplum hayatında değişiminde önemli fonksiyonlar arasında doğum günü kutlamaları da yer almıştır. Özellikle Osmanlı üst tabaka aileleri arasında başlayan Batılı tarzda doğum günü kutlamaları ileriki zamanlarda toplumun birçok katmanında kutlanır olmuştur (**Ahmet Midhat, 1312: 457-459**). Dolayısıyla Osmanlı son döneminde ortaya çıkan eğlenceler Cumhuriyet Dönemi eğlence hayatının da belirleyici bir vasfını oluşturmuştur.

Cumhuriyete intikal eden olgular arasında sanatta yer almaktadır. Özellikle Tanzimat Dönemi'nde resim sanatında başlayan gelişmeler Meşrutiyet Dönemi'nde olgun dönemini yaşamış ve Cumhuriyet'in resim sanatının belirleyicisi olmuştur. Abdülmecid Dönemi'nde Batılı sanat dallarına ilgi duyulmaya başlanmıştır. Bu ilgi neticesinde Batılı sanat dallarını geliştirilmesi amacıyla 1860'ta Paris'te Mekteb-i Osmani açılmıştır (Giray, 1997: 48). Burada

yetişen ressamıar 20. asrın ortalarına kadar resim sanatına önemli katkılarda bulunmuşlardır (Tansuğ, 1973: 197). Resim sanatının geliştirilmesi amacıyla 1883'te Osman Hamdi Bey'in çalışmalarıyla İstanbul'da Sanayi-i Nefise Mektebi açılmıştır (Boyar, 1948: 13). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e resim sanatının taşıyıcılarının kurmuş oldukları Osmanlı Ressamıar Cemiyeti'nin varlığı Cumhuriyet'e kadar uzanmıştır. Osmanlı Ressamıar Cemiyeti, 1921'de "Türk Ressamıar Cemiyeti", 1926'da isim değiştirerek "Türk Sanayi-i Nefise Birliği" olmuştur. Sonunda 1926'da "Güzel Sanatlar Birliği"nde karar kılınmıştır (Berk-Gezer, 1973: 40).

Milli mimarinin temelleri de II. Meşrutiyet'le atılmıştır. 1908 sonrasında Osmanlı mimarisinde millilik vasıfları daha ağırlık kazanmaya başlamıştır (Berk-Turani, 1981: 22). Ahmet Haşim'in Millî Mimarî Rönesansı hakkındaki görüşleri, Cumhuriyet'in resmî hislerini temsil eder: "İttihat ve Terakki ... mimariye de bircübbe ve sarık giydirmişti: Bu siyâsetin mimarîsi türbe ve medreseyi taklit eder... bu mürteci mimarîye 'millî mimarî rönesansı' ismini vermek âdet oldu. Halbuki yeni doğmuş dedikleri, hakikatte, çok yaşlı bir ihtiyâr idi." (Haşim, 1981: 152).

Osmanlı Dönemi'nde meydana getirilen idari pratiklerde Cumhuriyet'in önemli kazanımlarındandır. 1859 yılında önemli bir kurum olarak "kaymakamlık ve müdürlük gibi idarî işlerde istihdâm olunacak memurlara kaynaklık etmek üzere", "ilk sivil yüksek mektebimiz" (Ergin, 1977/I: 606) olan Mekteb-i Mülkiye kuruldu. 1859 yılında kurulan Mekteb-i Mülkiye, Osmanlı idarî yapısındaki değişim ile eğitim sistemindeki değişmenin çakışma noktasında yer alır. Tanzimat ile başlayan merkezîyetçi bir devlet olmaya yönelik çabaların bir ürünü olan bu okul; vilayet, sancak, kaza ve nahiye şeklindeki yeni idarî örgütlenmeye memur ve idareci yetiştirmek üzere kurulan bir okuldur. Mekteb-i Mülkiye, bürokratik yapıdaki bu değişimde kadıların yerine görev yapacak olan kaymakamları, adlı, idarî ve siyasî olarak yetiştirmek amacındadır.⁵

Osmanlı Dönemi'nde hukuk alanında yenileşme hareketleri ve Batıdan kanun iktibası Cumhuriyet Dönemi hukuk inkılabına zemin hazırlamıştır. Modern anlamda kanunlaştırma (kodifikasyon) hareketleri Osmanlı'nın son döneminde

⁵ Bu konudaki mazbatada önce, memleketteki mekteplerin eğitim düzeyinin ülke sorunlarına çözüm üretme ve yeniliklere ayak uydurma açısından yetersizliğinden bahsedilir. Halihazırdaki memurların **kaza** müdürlerinin, kaymakamların; "umûr-i mülkiyeye ait fûnûn ve malumâtın mücerred ve küçük konsolosun tercüman ile bile muameleden âciz buldukları şöyle dursun adeta kendilerine gönderilen evâmirin ahkâmını okuyup anlamağa kadir olmadıkları derkardır" denilmekte ve bu tür idarecilerin ekononimi politik, tarih, hesap coğrafya ve nizamât-ı devlet alanlarında bilgi sahibi olmadıkları üzerinde durulmaktadır. Devamla; "Kaymakamlık ve müdürlük gibi umûr-i mülkiyede müstahdem olacak memurlara mahreç olmak üzere bir Mülkiye Mektebi...." teşkilinin gerekliliği vurgulanır. Osman Ergin, 1977: 594.

ortaya çıkmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, Tanzimat'la birlikte Batıdan kanun iktibas etmeye başlamıştır. İlk büyük iktibas hareketi Fransız Ticaret Kanunu'nun Kanunname-i Ticaret'in alınmasıdır. Cumhuriyet döneminde de kanun iktibasları devam etmiş önce İsviçre'den 'Medeni Kanun', İtalya'dan 'Zardelli Ceza Kanunu' ve Almanya'dan 'Ceza Muhakemeleri Kanunu' olmak üzere birçok kanun iktibas edilmiştir. Kanun iktibasının Osmanlı Devri'nde olduğu gibi Cumhuriyet'in ilanından sonra da devletin bir zenginlik vasıtası olmaya devam ettiği gerçeğidir. Ali Birinci'nin de ifade ettiği gibi, Tanzimat'tan beri herhangi bir kesintiye ve duraklamaya uğramaksızın kanun romantizmi Cumhuriyet Devri'ne de tekabül etmiştir (Birinci, 1998: 603).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde siyasi ve kültürel alanda meydana gelen gelişmeler Cumhuriyet Dönemi siyasi ve kültürel gelişmelere zemin hazırlamıştır. Batılılaşma ile birlikte Türk düşünce yapısında yeni anlayışlar ortaya çıkartmıştır. Millet hakimiyeti telakkisi de bu değişimin bir sonucudur. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Meclis-i Mebusân'ın 11 Ocak 1909 tarihli 9. toplantısında Kanun-ı Esasi'nin tadillerine⁶ dair⁷ verilen üç tekliften biri "hakimiyet-i millîye"ye ve meşrutiyete uymayacak bazı maddelerin değiştirilmesine dairdir. Kanun-ı Esasi'nin bazı maddelerinde değişikliklerle yaratılmaya çalışılan demokratik yasama ve yürütme organları, kuvvetler ayrılığını yasamayı daha çok kollayan yumuşak işbirliğine dayandırması, klasik parlamenter düzenin tipik unsurlarını getirmesi, ona adeta yeni bir anayasa niteliğini kazandırmış, "hakimiyet-i millîye" kavramı ve ilkesi anayasa tarihimize ve geleneğimize bu yolla girmiştir (Tanör, 1996: 148). İnsan hak ve özgürlükleri kavramı Tanzimat ve II. Meşrutiyet ile gelişmiştir. Uyuksulara tanınan hak ve özgürlükler, "Tebaa-i Devlet-i Osmâniye'nin Hukuk-i Umûmiye'si" başlığı altında toplanmıştır. (Tanör, 1996: 110). Yine II. Meşrutiyet ile Osmanlı'da sosyolojik anlamda "vatan" kavramı, Osmanlı topraklarının ne olursa olsun bir arada tutulması gereğine dönüşmüş, daha sonra bu niyet Kanun-ı Esasi'ye girmiştir.⁸

Osmanlıda hürriyet ve meşrutiyet hareketleri cumhuriyete ve demokrasiye geçiş vetiresinin başlangıcını oluşturmuştur. Enver Ziya Karal'a göre "Düşünce özgürlüğü, ulusal egemenlik ve Cumhuriyet sözcükleri"nin Türk düşünce yaşamına girmesi Tanzimat Dönemi'ndedir (Türk Dili, sayı 278, Kasım 1974, sh.834). N. Kemal, halkın hakimiyeti düşüncesine bağlı olarak halkın "cumhuriyet" hakkının da inkâr edilemeyeceğini ifade etmektedir: "Halkın

⁶ **Düstür**, ikinci tertip, cilt 4, Matbaa-i Âmire, Dersaadet 1329-1334: 749.; **Kanun-ı Esasi**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1328.

⁷ **Kanun-ı Esasi**, 1328: 4-6.

⁸ Birinci Madde "Devlet-i Osmâniye memâlik ve kıtaât-ı hazırâyı ve eyalât-ı mümtâzeyi muhtevî ve yek vücûd olmağla hiçbir zamanda hiçbir sebeple tefrîk kabul etmez" **Kanun-ı Esasi**, 1328: 6.

hakimiyete hakkı tasdik olunduğu sûrette cumhur yapmağa da istihkâkı itirâf olunmak lâzım gelmez mi demek ne demek* O hakkı dünyada kim inkâr edebilir. İslâm ibtidâ-yı zuhûrunda bir nevî cumhûr değil mi idi." ("Usul-i Meşveret...I", Hürriyet, numara 12, 27 Cemâziyelevvel 1285(h) / 29 Ağustos 1284(r) / 10 Eylül 1868(m)). Cumhuriyet fikri İbret Gazetesi'nde bir seri yazı ile işlenmiştir. Gazetede imzasız olarak yayınlanan "Avrupa'da cumhuriyet fikirleri"⁹ başlıklı makalede Fransa ve Almanya'da kabul olunan "cumhuriyet" sisteminin Avrupa'daki diğer monarşilere yayıldığı ve Avrupa'da bu sistemin taraftarları ile muhalifleri arasında çatışmalar olduğu ifade edilmektedir. Cumhuriyet kavramı hakkında Ziya Paşa'nın, Cenevre'ye gittikten sonra yazdığı, Hürriyet'in 99. sayısında yayımlanan "İdare-i Cumhuriyye" ile "Hükümeti Şahsiyyenin Farkı" başlıklı makale, zihni bir değişimin vesikası niteliğindedir (Bilgegil, 1979: 158-162). Yazıda "Cumhuriyet" idaresinin özelliklerinden bahsedilir. Ve "cumhuriyet" idaresinin bir halk idaresi olduğu dolayısıyla bu idarede hakimiyet hakkı halkın kendisinde olduğu vurgulanmaktadır; "Cumhuriyet idaresinde tersane için lüzumlu olan kereste ve halat için ahâlî angarya kullanılmaz. Eğer idareye kereste ve halat lazımsa parasını verir ahâlîden satın alır. Cumhuriyet idaresinde gazeteler hükümeti koltuklamaya borçlu olmayıp kanun hükmü çerçevesinde her türlü tarîze yetkilidirler. Dolayısıyla idarenin en küçük kusurunu dev aynasıyla görür gibi büyütüp kıyâmetler koparırlar." (Bilgegil, 1979: 158-162). İkinci Abdülhamit Dönemi'nde, "Cumhuriyet" kelimesinin Osmanlı ülkesinde okutulan ders kitaplarına dahi girdiğini görüyoruz ki, yazdığı ders kitaplarında bir yönetim şekli olarak "cumhuriyet"e ilk kez yer verildiği görülmüştür: "Hükümet-i mütemeddine üç sûret üzere olup biri hükümet-i müstâkile ve diğeri hükümet-i meşrûta ve üçüncüsü dahi hükümet-i Cumhûriyyedir. Hükümet-i müstâkilede reis olan zât ki şehinşah veya imparator nâmıyla benâm ve ser-efrâzdır ve bil-rey olarak iktidarı gayr-ı mahdûtdur. Hükümet-i meşrûtada ise kral ve hükümdâr olan zâtın iktidar ve nüfûzu birtakım nizâmât ile tahdît edilmiştir. Hükümet-i cumhûriyyede ise ârâ-yı umûmiyye ile müntehîb bir reis bulunur ki hükümdâr nâmını alamaz. Kral ve imparatorların hükümet ve saltanatları daimi ve hanedânlarına meşrûta olup halbuki cumhûrreisleri muayyen bir müddet zarfında muvakkaten hükümete memurdurlar." (Abdurrahman Şeref, 1339: 6).

24 Cemâziyelâhir 1326 / 11 Temmuz 1324(r) / 24 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi birçok alanda özgürlük getirmişti. İşte bu özgürlük ortamında "cumhuriyet" kelimesi yeniden kullanılır olmuştur. 1326-1327 / 1909 yılında vak'anüvis tayin edilen Abdurrahman Şeref Efendi'nin eserlerinin 1908'den sonraki baskılarında "Cumhuriyet" kelimesi yeniden kullanılmaya başlanılmıştır. Vak'anüvisliğe atandığı dönemde, kendisinden

⁹ Namık Kemal, "Avrupa'da Cumhuriyet Fikirleri", *İbret*, numara 115, 14 Muharrem 1290 / 1 Mart 1289(r) / 14 Mart 1873

önce bu görevde bulunan Vak'anüvis Lütfî Efendi'nin yazdığı ama yayımlamadığı bölümlerin ilkinin **Tarih-i Lütfî'nin 8. cildi** olarak yayınlayan Abdurrahman Şeref Efendi, "Cumhuriyet" ile ilgili olarak şunları yazmıştı: "Vakıa düvel-i cumhûrîyede reîs-i hükûmetin tayinini ârâ-yı umûmîye-i millete bırakmak doğru bir nazariyedir. Lâkin nazâriyât tatbîkâtla ile her vakit mutâbık düşmüyor. Bir de ârâ-yı umûmîye-i milletten mütevellid bir reîsicumhûr kendisini mebusândan ziyâde hukukdâr addedip 1264-1265 / 1263-1264(r) / 1848 kanununda olduğu gibi idare-i hükûmetten mes'ûl ve Meclis-i Mebusân ile bir ihtilâf tahaddüsünde onu fesh ve tecdide gayr-ı muktedir olur ise kuvve-i teşriyye ile kuvve-i icrâiyyenin keşâkeşlerine çâre-i hâl ve tesvîye bulmak müstâhsil ve sonu neye müncerr olacağını tahmîn etmek müşkil olur." (Lütfî, 1328/8: 279-280).

Refet Paşa ise yönetim tartışmalarında farklı yorum yaparak; "Biz hiçbir zaman cumhuriyeti düşünmedik o da bizden uzak kaldı. Cumhuriyet ile meşrutiyet arasında fark görmem ve belki de bu memleketimizin bünyesi için daha zararlı olur. Burada söylediğim gibi meşrutî hükümdârlık ile cumhuriyet riyyâseti arasındaki fark filanın sulbünden gelip gelmemekten ibârettir. Yoksa netice itibâriyle her ikisi de birdir. Belâdan sonra bir de cumhûr reîsi intihâbı belâsını sarmağa ne lüzûm var. Milletın mahsûle-i kuvveti hakim olmalıdır. Bu da her an ictimâda bulunan ve mukarrarât ittihâz eden Büyük Millet Meclisi'dir. Onun vekillerinden mürekkeb heyettir" (Lütfî Fikri, 1339: 6).

Siyasi kavramlardan devletçilik, halkçılık, laiklik kavramları da II. Meşrutiyet Dönemi'nde gelişme kaydetmiştir. İttihatçılar, iktisadî egemenliğe sahip olmadıkça millî egemenliğin anlamı olmadığı görüşünü benimsemişlerdir. İktisadi egemenlik için yabancı boyunduruğundan kurtulmak gerekli ancak bu tam anlamıyla yeterli değildi. Devletin desteğiyle kurulan ve geliştirilen bir millî ekonomi gerekliydi. 1914 yılı devletçilik olgusunun zemin bulması için iyi bir fırsat olmuştur. Savaş döneminde bir takım uygulamalar başlatılmıştır (Ahmad, 1984: 258). Bu dönemde teşvik-i sanayi kanunu çıkartılması, savaş başladığında kapitülasyonlar kaldırılması, itibar-ı milli bankası kurulması, millî istikrâz¹⁰ tahvillerinin çıkarılması, şirketleşme çabaları, yerli sermayedâr sınıfın yetiştirilmesi doğrultusunda merkeziyetçi bir uygulama ve "devletçilik"¹¹, siyasal gündemin ön sıralarında bu nedenle yer almıştı.

II. Meşrutiyet Dönemi o zamana kadar hiçbir aşamada görülmeyen geniş

¹⁰ istikrâz için bkz; Şerif Mardin, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İktisadî Düşüncenin Gelişmesi, 1838-1918", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1986, sh.629.

¹¹ Devletçiliğe dair ileri okuma için şu esere bakılabilir. Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, Savaş Yayınları, Ankara 1982.

kapsamlı bir tartışmaya bu arada dinsel ve laik akımlar arasında bir çatışmaya sahne olur. Tanzimat'la şeriat mahkemelerinin yetkileri Tanzimat'la sınırlandırılmaya başlanmış, bu durum laik hukukun önünü açmıştır. 1913 Nisan'ında çıkarılan Şer'îye Mahkemelerinin kararlarına Temyîz Mahkemesinde itirâz edilmesinin kabulüyle laik hukuk, dinsel hukukun önünde yer almıştır. (Jaschke, 1972: 23).

1908 Hareketinden sonra, Türk düşünce ve siyasî hayatındaki bütün siyasî hareketlerin vazgeçemediği "halkçılık"; Cumhuriyet rejiminin temel ilkelerinden biridir. 1911'den itibaren Osmanlı düşünsel hayatına giren Halkçılık akımı, Rus Narodnizmi'nin tesiriyle Osmanlı düşünce hayatına taşınmıştır (Tekeli - Şaylan, 1978: 57).

SONUÇ

II. Meşrutiyet Dönemi yenileşme teşebbüsleri, Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinde büyük bir rol oynamıştır. Zira bir önceki dönemin bir sonraki devreye birikimlerini ve diğer kaynaklarını tebarüz etmesi tarihî bir gerçekliktir. Çalışma, bu hakikatin ortaya konulması amacını taşımıştır.

Jön Türklerin tespit ve tavsiyeleri, Cumhuriyet kadroları üzerinde belki doğrudan, belki de dolaylı bir etkiye sahip olmuştur.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde sosyal, siyasi, idari ve iktisadi alanda meydana getirilmeye çalışılan değişimler, Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan inkılap hareketlerinin temelini oluşturmuştur.

Tanzimat ile başlayan Batı öykünmeciliği ile Batının yönetim, ekonomik, eğitim vs. gibi temel fonksiyonları Osmanlı Devleti'nin eğitim, idari yapılanmasına önemli ölçüde tesir etmiştir. Tanzimat ile Batının zikredilen değerlerinin yanı sıra Batı düşüncesi, felsefesi, giyim kuşamaı, yeme içme zevki, müzik gibi fikri ve kültürel argümanlarda Osmanlı Devlet ve toplum hayatına aktarılmaya başlamıştır. Meşrutiyet'in ikinci kez ilanı sonrasında Batının yüzü Osmanlı kamuoyunda daha fazla hissedilir olmuştur. Tanzimat'la idari alanda başlayan değişim siyasi bir farklılaşmayı ortaya çıkartmıştır. Osmanlı monark bir idareden meşruti bir idareye dolayısıyla meclis sistemine geçmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nin temel kavramları olan, cumhuriyet, insan hak ve özgürlükleri, meclis gibi kavramlar Meşrutiyet'in nihai bir sonucudur. Devletçilik, halkçılık, laiklik, milliyetçilik gibi Cumhuriyet'in temel ilkeleri de II. Meşrutiyet Dönemi'nde tartışılan kavramlardır.

Meşrutiyet Dönemi'nde yetişen insanlar Cumhuriyet'in insan kaynaklarını

oluşturmuştur. Bu kişiler Meşrutiyet Dönemi tecrübelerini Cumhuriyet Dönemi'ne aktarmışlardır. Cumhuriyet Dönemi'nde meydana getirilen inkılaplar bu kişilerin bilgi ve tecrübeleri ile meydana gelmiştir diyebiliriz.

Hukuk, anayasal hareketler, siyasi oluşumlar, dernekler de Meşrutiyet Dönemi'nin bir ürünüdür. Bunlar şu yada bu şekilde değişiklikler göstererek Cumhuriyet'e aktarılmıştır.

Siyasi, idari, hukuk, eğitim gibi gelişmelerin yanı sıra düşünsel alanda ki Batılılaşmada II. Meşrutiyet ile gelişmiş, Cumhuriyet ile birlikte doruk noktasına ulaşmıştır. Aynı zamanda halkın gündelik yaşayışında görülen değişimlerde Cumhuriyet Dönemi sosyal hayatın şekillenmesine tesir etmiştir. Dolayısıyla II. Meşrutiyet Dönemi yenileşme hareketleri Cumhuriyet Dönemi inkılaplarının hazırlayıcısı olmuştur.

KAYNAKLAR

"Mekâtib-i Gayr-i Müslime ve Islâhat-ı Âhire", İkdâm, numara 84, 23 Ekim 1894.

"Kısm-ı Edebî", Şûrâ-yı Ümmet, S. 35, 24 Ağustos 1903.

Abdurrahman Şeref (1339). Tarih Musahabeleri, İstanbul: Matbaa-i Amîre.

Ahmad, Feroz (1986). İttihatçılıktan Kemalizm'e, (çev. Fatmagül Berktaş Baltalı), İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ahmad, Feroz (1995). İttihat ve Terakki (1908-1914), (çev. Nuran Ülker), İstanbul: Cem Yayınevi.

Ahmet İhsan (1931). Matbuat Hâtıralarım, 1888-1923, cilt 1-2, İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası.

Ahmet Midhat Efendi (2001). Avrupa Âdâb-ı Muâşeret-i Yahûd Alafranga, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ahmet Refik (Altınay) (1908). İnkılab-ı Azim, İstanbul: Asır Matbaası.

Ahmet Ziya (1327). *Meşrutiyet Uğrunda*, İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütübhânesi.

Akçura, Yusuf (1978). Türkçülük, Türkçülüğün Tarihi Gelişimi, İstanbul: Türk Kültür Yayınevi.

Aksel, Malik (1977). İstanbul'un Ortası, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Akşin, Sina (1980). *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul: Gerçek Yayınları.

Akün, Ömer Faruk (1967). "Şinâsi", İ.A., cilt 11, İstanbul: MEB.

Akyüz, Kenan (1983). "Türk Derneği", TA. Devlet Kitapları, cilt XXXII, Ankara.

Akyüz, Yahya (1985). Türk Eğitim Tarihi, Ankara: Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ali Nusred (1913). *Türkçemizde Hurûf-ı Munfasıla*, Tanîn, numara 1578, 16 Cemâziye'l Evvel 1331 / 9 Nisan 1329 / 22 Nisan 1913.

Alsan, Mustafa Zeki Mesut (1943). Mustafa'nın Romanı-Hürriyet Pervanesi, İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.

Asaf Tugay (1962). İbret, Abdülhamit'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler, İstanbul: Okat Yayınevi.

Atay, Falih Rıfkı (1963). Batış Yılları, İstanbul: Ekin Basımevi.

Azmi Ömer (1928). Harflerin değişmesi Münasebetiyle Eski ve Yeni Harfleri, İstanbul: Ahmed İhsân Matbaası.

Baha Tevfik (çev.); Feminizm, Alem-i Nisvân, (yazarı Lacuerre Odette), İstanbul: Müştarekû'l-menfaa Osmanlı Şirketi Matbaası.

Barbarasoğlu, Fatma Karabıyık (1995). Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet, İstanbul: İz Yayıncılık.

Bayur, Yusuf Hikmet (1990). Atatürk: Hayatı ve Eseri, Doğumundan Samsun'a

Çıkışına Kadar, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Berk, Nurullah - Adnan Turanî (1981). Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi II, İstanbul: Tiğlat Yayınları.

Berk, Nurullah - Hüseyin Gezer (1973). 50 Yılın Türk Resim ve Heykeli, Ankara: T.İ.B. Yayını.

Berkes, Niyazi (1978). Türkiye'de Çağdaşlaşma, Ankara: Doğu Batı Yay.

Bernard, Lewis (2000). Modern Türkiye'nin Doğuşu, (çev. Metin Kırath), Ankara: T.T.K.

Bilgegil, M. Kaya (1979). Ziya Paşa Üzerine Bir Araştırma, I, Ankara: A.Ü.E.F.Y.

Bilgin, Vecdi (2000). "Gerileme ve Çöküş Dönemlerinde Osmanlı Zihnîyeti, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Miras Kalan Sosyal Karakter Üzerine Bir Deneme", Osmanlı Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye, cilt 7.

Birinci, Ali (1998). "Siyasîleşmenin İlk Devresi, 24 Temmuz- 11 Haziran 1913" Yeni Türkiye Özel Sayı, 4 (23/24) 9/12.

Boratav, Korkut (1982). Türkiye'de Devletçilik, Ankara: Savaş Yayınları.

Boyar, S.Pertev (1948). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devirlerinde Türk Ressamları, Ankara: Jandarma Basımevi.

Celal Nuri (1331). Tarih-i Tedenniyât-ı Osmâniye Mukaderât-ı Tarihiyye, İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütübhânesi.

Celal Nuri (1916). Tarih-i İstikbâl, cilt 2, İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaası.

Cemaleddin Efendi (1336). Şeyhü'l-İslâm-ı Esbâk Cemâleddin Efendi Merhûmun Hatırât-ı Siyasîyyesi, Dersaadet: M. Moragimyan Matbaası.

Çavdar, Tevfik (1995). Talat Paşa, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Danişmend, İ. Hami (1955). İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, cilt 4, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Dankwart A. Rustow (1996). "The Military Legacy", İmperial Legacy: The Otoman İmprint on the Balkans and the Middle East, (edit. L. Carl Brown), New York.

Davison, Roderic (1981). Atatürk's Reforms Back to Roots, in Atatürk and Turkey of Republican Era, (n.p. Union of Chambers of Commerce, Industry, Maritime Commerce and Commodity Exchanges of Turkey).

Devrim, Şirin (1996). *Şakir Paşa Ailesi*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Devrim, Şirin (1996). *Şakir Paşa Ailesi*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Düstür, ikinci tertip, cilt 4, Matbaa-i Âmire, Dersaadet 1329-1334.

Düstür, Tertib-i Sani, 1329/I.

Ergin, Osman (1977). Türkiye Maarif Tarihi, cilt 4, İstanbul: Eser Neşriyat.

Eşref Kuşcubaşı (1997). Eşref Kuşcubaşı, Hayber'de Türk Cengi: Teşkilat-ı Mahsûsa Arabistan, Sina ve Kuzey Afrika Müdürü Eşref Bey'in Hayber Anıları, (yay. haz. Philip H. Stoddard, H. Basri Danişman), İstanbul: Arba Yayınları.

Evren, Burçak (1993). "Bahçe Sinemaları", *D.B.İ.A.*, cilt 1, İstanbul:

TVY.

Eyicil, Ahmet (1989). Dr. Nazım Bey, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Fatma Teryal (1325). Hakikat, cilt 1, y.y., İstanbul.

Felek, Burhan (1974). Yaşadığımız Günler, İstanbul: Milliyet Gazetesi Yay.

Fethi (1916). Muhaliflerin Esrarı, İstanbul: Amedi Matbaası.

Giray, Kıymet (1997). Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gökâl, Ziya (1972). Türkçülüğün Esasları, (haz. Mehmet Kaplan), İstanbul: MEB.

Güngör, Erol (1980). Dünden Bugünden, Tarih – Kültür - Milliyetçilik, Ankara: Ötüken Yayınları.

Güngör, Erol (1984). Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ankara: Ötüken Yayınları.

Hanioğlu, M. Şükrü (1981). Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevded ve Dönemi, İstanbul: Emek Matbaacılık.

Hasan Amca (1958). Doğmayan Hürriyet, yayl. y., İstanbul: Sıralar Matbaası.

Haşim, Ahmet (1981). Gurabahane-i Laklakan, Ankara: K.B.Y.

Hobsbawm, Eric (1993). 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik 'Program, Mit ve Gerçeklik', çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hürriyet, numara 12, 27 Cemâziyelevvel 1285(h) / 29 Ağustos 1284(r) / 10 Eylül 1868(m).

İşin, Ekrem (1987). "Abdullah Cevdet'in Cumhuriyet Adâb-ı Muâşeretini", Tarih ve Toplum, cilt 8, sayı 48, Aralık 1987.

İhsanoğlu, Ekmeleddin (1987). Osmanlı İلمي ve Meslekî Cemiyetleri, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

İkdâm, S. 5087, 11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908.

İnalcık, Halil (1964). "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", Belleten, cilt 38, sayı 112.

İnalcık, Halil (1993). "Osmanlılarda Batı'dan Kültür Aktarması Üzerine", Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, İstanbul: Eren Yayıncılık.

İnalcık, Halil (1995). "Turkey Between Europe and The Middle East", From Empire to Republic, Essays on Ottoman and Turkish History, İstanbul: The Isis Pres.

İnalcık, Halil (1998). "Türkiye ve Avrupa: Dün-Bugün", Doğu-Batı Düşünce Dergisi, yıl 1, sayı 2.

İnsel, Ahmet (1990). Türkiye Toplumunun Bunalımı, İstanbul: Birikim Yayınları.

Jackh, Ernest (1946). Yükselen Hilal, İstanbul: Uğur Kitabevi.

Jaschke, Gotthard (1972). Yeni Türkiye'de İslâmlık, (önsöz İsmail Arar, terc. Hayrullah Örs), Ankara: Bilgi Yay.

Kanun-ı Esasi, Mahmut Bey Matbaası, Dersaâdet, 1324/1918.

- Kaplan, Mehmet - İnci Enginün, Birol Emil (1978). Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, İstanbul: İ.Ü.E.F.Y.
- Karal, Enver Z. (1995). Osmanlı Tarihi, cilt 8, Ankara: T.T.K.
- Karay, Refik Halid. Üç Nesil Üç Hayat, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul tz.
- Karpat, Kemal Haşim (1998). "Cumhuriyet Rejimi'nin Tarihî Kökenleri", Osmanlı Ansiklopedisi, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, cilt 14.
- Kaygusuz, Bezmi Nusret (1995). Bir Roman Gibi, İstanbul: İhsân Gümüşayak Matbaası.
- Kocabaş, Süleyman (1991). Jön Türkler Nerede Yanıldı (1890-1918), İstanbul: Vatan Yayınları.
- Koçu, Reşad Ekrem (1967). "Virjine Hanıma Ait Bir Kanto", Türk Giyim Kuşam Sözlüğü, Ankara: Başnur Matbaası.
- Kodaman, Bayram (1999). Cumhuriyet'in Tarihi-Fikrî Temelleri ve Atatürk, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yay.
- Kurnaz, Şefika (1992). Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, 1839-1923, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Kutay, Cemal (1964). Prens Sabahaddin Bey Sultan II. Abdülhamid ve İttihat ve Terakki, (neşr. Mustafa Unan), İstanbul: Tarih Yay.
- Kutlu, Şemsettin (1972). Bir Şehr-i İstanbul ki...: İstanbul Üzerine Anılar, Gözlemler, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Levent, Agah Sırrı (1972). Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Ankara: M.E.B.
- Lütfi (1328). Tarih-i Lütfi, nâşiri Abdurrahman Şeref, cilt 8, Dersaadet.
- Mansûrizâde Said (1329). Meşrutiyetin Muhafazası Meclis-İ Mesdud'un İadesiyle Kaimdir, İzmir: İttihad Matbaası.
- Mantran, Robert (1995). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, (çev. Server Tanilli), 2 cilt, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Mardin, Şerif (1986). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İktisadî Düşüncenin Gelişmesi, 1838-1918", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, cilt 3, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (1992). Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Makaleler I, (derl. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mehmet Kadri Nasih (1912). Serayih, Kanun-i Esasi ve Havâtır Hatırâtı, Librairie geuthner, İstanbul.
- Mehmet Memduh (1328). Mirât-ı Şuûnât, İzmir: Ahenk Matbaası.
- Memduh Yuşa (1325). İktisadî Meselelerimiz, İstanbul: Nureddin Uncan Matbaası.
- Meriç, Nevin (2000). Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi "Adab-ı Muâşeret" 1894-1927, İstanbul: Kaknüs Yay.
- Mevlânzâde Rıfat (1911). Hakkı Vatan Yahud Tarîk-ı Mücâdele Ketmedilemez, İnkılâb-ı Osmânî'de Bir Yaprak Yahud 31 Mart Kıyamı, Kahire: Matbaa'ül-Ahbar.

Milaslı İsmail Hakkı (1324). Ta-mim-i Maarif ve Islah-ı Huruf, İstanbul: A. Asadoryan Matbaası.

MMZC, devre 3, içtima sene 3, cilt 2.

Müfide Ferid (1335). “Feminizm -I-”, TK, numara 20, 17 Nisan 1335.

Müsta'fi Şerif (1911). Meşrutiyet'e Doğru Ben ve Hayatım, Dersaadet: Nefaset Matbaası.

Namık Ekrem (1327). Osmanlı Ordusuna 10 Temmuz Hatırası, İstanbul.

Namık Ekrem Ayanzâde (Bolayır) (1327). Osmanlı Ordusuna 10 Temmuz Hatırâsı, Dersaadet: Ruşen Matbaası.

Namık Kemal, "Avrupa'da Cumhuriyet Fikirleri", *İbret, numara* 115, 14 Muharrem 1290 / 1 Mart 1289(r) / 14 Mart 1873.

Neave, Dorina (1978). Eski İstanbul'da Hayat, (çev. Osman Öndeş), Tercüman 1001 Temel

Okandan Recai Galip (1968). Amme Hukukumuzun Ana Hatları (Türkiye'nin Siyasî Gelişmesi), İstanbul: İ.Ü.H.F. Yayınları.

Osmanlı, S. 31, 1 Mart 1899.

Osmanlı, S. 1, 1 Kanun-ı Evvel 1897.

Özlem, Doğan (1998). “Tarihsellik ve Cumhuriyet”, Felsefe Dünyası, sayı 28.

Price, M. Philip (1969). Türkiye Tarihi İmparatorluktan Cumhuriyete Kadar, (çev. Asım Kutludoğan), Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.

Recaizade Mahmut Ekrem (1985). Araba Sevdası, (yay. haz. Seyid Kemal Karaalioğlu), İstanbul.

Rıza Nur (1981). Hayat ve Hatıratım, (haz. Abdurrahman Dilipak), İstanbul: İşaret Yayınları.

Sabah, 28 Temmuz 1908.

Sabah, S. 6783, 11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908.

Safveti Ziya (1927). Âdâb-ı Muâşeret Hasbihalleri, Ankara: Türk Ocağı Merkez Heyeti.

Sarıbay, Ali Yaşar (1995). Postmodernite Sivil Toplum ve İslam, İstanbul: İletişim Yay.

Sayar, Ahmet Güner (2000). Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Sermet Muhtar (Alus) (1996). Masal Olanlar, (hz. Nuri Akbayar), İstanbul: İletişim Yayınları.

Spatart, M. Halim (1994). “Musiki Hayatı”, D.B.İ.A., cilt 5, İstanbul.

Sperco, Will (1989). Yüzyılın Başında İstanbul, (ter. Remime Köymen), İstanbul: İstanbul Kütüphanesi Yayınları.

Süleyman Numan (1324). “İnkılâbımız”, Musavver Muhit, C. 1, S. 9, Kanun-ı Evvel 1324.

Tanör, Bülent (1996). Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri, İstanbul: Cogito, Yapı Kredi Yayınları.

- Tanpınar, Ahmet H. (1992). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tansuğ, Sezer (1999). *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tarcan, Selim Sırrı (1946). *Hatıralarım*, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Taşcıoğlu, Muhaddere (1958). *Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*, Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu, Akın Matbaası.
- Tekeli, İlhan - Gencay Şaylan (1978). "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, sayı 6-7.
- Tesal, Reşat D. (1989). "Bir İstanbul Vardı", *Tarih ve Toplum*, cilt 12, sayı 70, Ekim 1989.
- Todorova, Maria (1997). "Balkanlarda Osmanlı Mirası", *Yeni Balkanlar Eski Sorunlar*, (derl. Kemali Saybaşı-Gencer Özcan), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Toprak, Zafer (1984). *Türkiye'de "Millî İktisat" (1908-1918)*, Ankara: Yurt Yayınları.
- Tunaya, Tarık Zafer (1989). *Hürriyetin İlanı*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Turan, Osman (1969). *Türkiye'de Siyasî Buhranın Kaynakları*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Turan, Şerafettin (1990). *Türk Kültür Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turhan, Mümtaz (1994). *Kültür Değişmeleri*, İstanbul: İ.F.A.V. Yayınları.
- Uludağ, Osman Şevki (1940). "Tanzimat ve Hekimlik", *Tanzimat I*, İstanbul: MEB.
- Uran, Hilmi (1959). *Hatıralarım*, yayl. y., Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1956). "1908 yılında Meşrutiyet'in Ne Sûretle İlan Edildiğine Dair Vesikâlar", *Belleten*, cilt 20, sayı 77, Ocak 1956.
- Yalçın, E. Semih (2003). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Kaynakları*, Ankara: Berikan Yayınları.
- Yalçın, Edip Semih (2000). "Mustafa Kemal'in İttihatçılığı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, cilt 14, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yalçın, Hüseyin Cahit (1943). *Yakın Tarihimiz*, cilt 1, İstanbul: Yedigün Matbaası.
- Yöntem, A. Canip (1962). "Genç Kalemlerin Yeni Dil Davası", *Yakın Tarihimiz*, cilt 1, sayı 2, İstanbul.
- Zat, Vefa (1994). "Gazinolar", *D.B.İ.A*, cilt 3, İstanbul: TVY.
- Ziya Paşa (1968). "Şiir ve İnşa", *Hürriyet*, numara 11, 7 Eylül 1868.
- Ziyaoğlu, Rakım (1989). *21. Yüzyıla Giderken Beyoğlu*, İstanbul: Beyoğlu Belediye Başkanlığı Yay.

